

Auditdienst Rijk
Ministerie van Financiën

Accountantsrapport bij
Voortgangsrapportage 31
Programma Ruimte voor de Rivier

Colofon

Titel	Accountantsrapport bij Voortgangsrapportage 31 Programma Ruimte voor de Rivier
Uitgebracht aan	Tweede Kamer der Staten-Generaal
Datum	10 april 2018
Kenmerk	2018-0000053111

Inlichtingen
Auditdienst Rijk
070-342 7700

Inhoud

1	Inleiding	4
1.1	Opdracht	4
1.2	Beschrijving van het object van onderzoek	4
2	De in de Voortgangsrapportage 31 verantwoorde verplichtingen, uitgaven en ontvangsten	6
2.1	Controleverklaring	6
2.2	Bevindingen	9
3	De volledigheid en de totstandkoming van de in de voortgangsrapportage opgenomen informatie en de beheersing en het beheer van het programma	10
3.1	Inleiding	10
3.2	Criteria	10
3.3	Samenvatting van de verrichte werkzaamheden	11
3.3.1	De volledigheid van de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële en niet-financiële informatie	11
3.3.2	Het proces van totstandkoming van de in de voortgangsrapportage opgenomen toekomstgerichte financiële informatie en niet-financiële informatie	11
3.3.3	De beheersing en het beheer van het programma	11
3.4	Conclusies	12
3.4.1	De volledigheid van de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële en niet-financiële informatie	12
3.4.2	Het proces van totstandkoming van de in de voortgangsrapportage opgenomen toekomstgerichte financiële informatie en niet-financiële informatie	12
3.4.3	De beheersing en het beheer van de programma	12
3.5	Bevindingen	12
	Bijlage: VGR 31 Ruimte voor de Rivier	14

1 Inleiding

1.1 Opdracht

Het programma Ruimte voor de Rivier is door de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 15 mei 2001 als groot project aangewezen. In het kader van de Regeling grote projecten dient bij voortgangsrapportages periodiek een accountantsrapport gevoegd te worden met een oordeel over:

- de kwaliteit en de volledigheid van de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële en niet-financiële informatie;
- de beheersing en het beheer van het project waaronder begrepen de toereikendheid van de projectorganisatie, de kwaliteit van de bestuurlijke informatievoorziening, de werking van de administratieve organisatie en de werking van het systeem van interne controle.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Minister van Infrastructuur en Waterstaat.

1.2 Beschrijving van het object van onderzoek

Wij hebben voortgangsrapportage 31 met als peildatum 31 december 2017, die als bijlage bij dit rapport is gevoegd, onderzocht. Deze voortgangsrapportage is opgesteld onder de verantwoordelijkheid van de Minister van Infrastructuur en Waterstaat. De beheersing en het beheer van het project, zoals dat in de periode 1 januari 2017 tot en met 31 december 2017 plaatsvond, is eveneens door ons onderzocht.

Het is onze verantwoordelijkheid om:

- een controleverklaring af te geven met betrekking tot de in de voortgangsrapportage 31 verantwoorde verplichtingen, uitgaven en ontvangsten over de periode 1 januari 2017 tot en met 31 december 2017;
- conclusies te formuleren over:
 - de volledigheid van de in de voortgangsrapportage 31 opgenomen financiële en niet-financiële informatie in relatie tot de eisen gesteld in artikel 12 van de Regeling grote projecten;
 - het proces van totstandkoming (ordelijk, controleerbaar en deugdelijk) van de in de voortgangsrapportage 31 opgenomen toekomstgerichte financiële informatie;
 - het proces van totstandkoming (ordelijk, controleerbaar en deugdelijk) van de in de voortgangsrapportage 31 opgenomen niet-financiële informatie;
 - de beheersing en het beheer van het project in de periode 1 januari 2017 tot en met 31 december 2017.

Openbaarmaking

De ADR is de interne auditdienst van het Rijk. In de ministerraad is besloten dat het opdrachtgevende ministerie waarvoor de ADR een rapport heeft geschreven, het rapport binnen zes weken op de website van de rijksoverheid plaatst, tenzij daarvoor een uitzondering geldt. De minister van Financiën stuurt elk halfjaar een overzicht naar de Tweede Kamer met de titels van door de ADR uitgebrachte rapporten en plaatst dit overzicht op de website.

2 De in de Voortgangsrapportage 31 verantwoorde verplichtingen, uitgaven en ontvangsten

2.1 **Controleverklaring** **CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT**

Afgegeven ten behoeve van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Verklaring betreffende de in de voortgangsrapportage 31 Ruimte voor de Rivier opgenomen financiële overzichten

Ons oordeel

Wij hebben de in de bijlage van dit rapport opgenomen financiële verantwoording over de periode 1 januari 2017 tot en met 31 december 2017 van Programma Ruimte voor de Rivier gecontroleerd. Deze financiële verantwoording bestaat uit de tabellen 6.2, 6.3 en 6.6 zoals opgenomen in hoofdstuk 6 "De financiën van het programma" van voortgangsrapportage 31.

Naar ons oordeel geeft de financiële verantwoording een getrouw beeld van de verplichtingen, uitgaven en ontvangsten in overeenstemming met de vereisten voor financiële verslaggeving zoals opgenomen in de Comptabiliteitswet 2016¹, de daaruit voortvloeiende regelgeving en de Regeling grote projecten.

Voorts zijn wij van oordeel dat de in deze financiële verantwoording opgenomen verplichtingen, uitgaven en ontvangsten voldoen aan de eis van comptabele rechtmatigheid als bedoeld in bepaling 5.11 van de Regeling rijksbegrotingsvoorschriften 2018.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de financiële overzichten'.

Wij zijn onafhankelijk van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

¹ Op grond van het overgangsrecht (artikel 10.2 van de Comptabiliteitswet 2016) blijven voor de verantwoordingen over 2017 de bepalingen van toepassing uit de Comptabiliteitswet 2001 en de daarop rustende bepalingen zoals deze golden voor de inwerkingtreding van de Comptabiliteitswet 2016.

Beschrijving van de verantwoordelijkheden met betrekking tot de financiële overzichten

Verantwoordelijkheden van de minister van Infrastructuur en Waterstaat voor de financiële overzichten

De minister is verantwoordelijk voor het opmaken van de financiële overzichten die de uitkomsten van de begrotingsuitvoering getrouw dienen weer te geven in overeenstemming met de verslaggevingsvoorschriften die zijn opgenomen in de Comptabiliteitswet 2016 en de daaruit voortvloeiende regelgeving, waaronder de Regeling rijksbegrotingsvoorschriften 2018 en de Regeling grote projecten. In dit kader is de minister verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die de minister noodzakelijk acht om het opmaken van de financiële overzichten mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de financiële overzichten

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel. Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken. Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de beslissingen die gebruikers op basis van deze financiële overzichten nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de financiële overzichten afwijkingen van materieel belang bevatten als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van het ministerie;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het ministerie en de toelichtingen die daarover bij de financiële overzichten zijn opgenomen;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de financiële overzichten en de daarbij opgenomen toelichtingen; en

- het evalueren of de financiële overzichten een getrouw beeld geven van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de leiding van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Den Haag, 10 april 2018

Auditdienst Rijk
Ministerie van Financiën

2.2 Bevindingen

Het financieel beheer rondom inhuur/uitbesteding in relatie tot de (nationale) aanbestedingswetgeving binnen het programma Ruimte voor de Rivier voldeed in 2017 aan de eisen.

Wel maken wij een financieel beheer opmerking bij het proces van het tijdig vastleggen van aangegane verplichtingen in de administratie. Onze controle begin 2018 op de juiste afgrenzing van de aangegane verplichtingen heeft in een laat stadium nog tot een aantal noodzakelijke correcties geleid ter waarborging van de in de voortgangsrapportage opgenomen juiste stand van aangegane verplichtingen in 2017.

3 De volledigheid en de totstandkoming van de in de voortgangsrapportage opgenomen informatie en de beheersing en het beheer van het programma

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zijn conclusies geformuleerd met betrekking tot de volledigheid van de financiële en niet-financiële informatie in voortgangsrapportage 31 in relatie tot de gestelde eisen in de Regeling grote projecten, met betrekking tot het proces van totstandkoming van de toekomstgerichte financiële informatie en de niet-financiële informatie en met betrekking tot de beheersing en het beheer van het programma.

De Minister van Infrastructuur en Waterstaat is verantwoordelijk voor het opstellen van de voortgangsrapportage en voor de toereikendheid van de beheersing en het beheer van het programma.

Wij hebben ons onderzoek verricht in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder Standaard 3000 'Assurance-opdrachten anders dan opdrachten tot controle en beoordeling van historische financiële informatie' en Standaard 3400 'Onderzoek van toekomstgerichte financiële informatie'. Dienovereenkomstig hebben wij ons onderzoek zodanig gepland en uitgevoerd dat een redelijke mate van zekerheid is verkregen voor onze conclusies met betrekking tot de door ons onderzochte punten. Een assurance-opdracht omvat onder meer een onderzoek door middel van deelwaarnemingen van relevante gegevens.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen assurance-informatie voldoende en geschikt is als basis voor onze conclusies.

3.2 Criteria

De volledigheid van de in voortgangsrapportage 31 opgenomen financiële en niet-financiële informatie is beoordeeld aan de hand van de eisen die hieraan worden gesteld in de Regeling grote projecten.

Met betrekking tot de totstandkoming van toekomstgerichte financiële informatie en de totstandkoming van de niet-financiële informatie geldt dat de desbetreffende informatie op een ordelijke, controleerbare en deugdelijke wijze tot stand dient te komen. De belangrijkste in dat kader vast te stellen aspecten zijn dat:

- de verantwoordelijkheden en bevoegdheden goed in het totstandkomingsproces zijn belegd;
- het totstandkomingsproces achteraf reconstrueerbaar is;
- de informatie die als uitkomst van het totstandkomingsproces is opgeleverd op volledige en juiste wijze in de voortgangsrapportage is opgenomen.

Verder geldt dat de toekomstgerichte financiële informatie en niet-financiële informatie niet strijdig mag zijn met elkaar en met andere in de voortgangsrapportage opgenomen informatie. Waar nodig dient de niet-financiële informatie te zijn voorzien van een duidelijke bronvermelding.

De beheersing en het beheer van het programma is door ons beoordeeld aan de hand van het specifiek voor het programma Ruimte voor de Rivier ontwikkelde en vastgestelde beheersmodel. Dit beheersmodel beschrijft onder andere de inrichting van de projectorganisatie en de beheersmaatregelen met betrekking tot het risicomanagement, de planning en de voortgangsbewaking, de interne en externe informatievoorziening, het budgetbeheer, het scopebeheer, het beheer van de post onvoorzien, de toepassing van het instrument auditing en de sturingsrelatie met de realisatoren van de maatregelen zoals waterschappen, provincies en gemeenten.

3.3 Samenvatting van de verrichte werkzaamheden

Ons onderzoek is uitgevoerd bij de programmaorganisatie van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Daarbij hebben wij gebruik gemaakt van met name de volgende bronnen:

- schriftelijke stukken betreffende de informatievoorziening en correspondentie aan en met de Tweede Kamer;
- interne informatievoorziening binnen het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat;
- verslagen van diverse overleggen;
- interviews met medewerkers van de programmaorganisatie.

3.3.1 De volledigheid van de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële en niet-financiële informatie

Ter zake van de volledigheid van de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële en niet-financiële informatie, zijn wij nagegaan of de volgens artikel 12 van de Regeling grote projecten op te nemen informatie is opgenomen in de voortgangsrapportage.

3.3.2 Het proces van totstandkoming van de in de voortgangsrapportage opgenomen toekomstgerichte financiële informatie en niet-financiële informatie

Ter zake van de in voortgangsrapportage opgenomen toekomstgerichte financiële informatie en niet-financiële informatie zijn wij nagegaan of deze ordelijk, controleerbaar en deugdelijk tot stand is gekomen.

Voorts zijn wij nagegaan dat de in voortgangsrapportage opgenomen toekomstgerichte financiële informatie en niet-financiële informatie niet strijdig zijn met elkaar en met de financiële informatie in de voortgangsrapportage.

3.3.3 De beheersing en het beheer van het programma

Wij hebben de opzet, het bestaan en de werking van de beheersing en het beheer van het programma beoordeeld - waaronder de administratieve processen en interne controlemaatregelen - aan de hand van het binnen het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat vastgestelde beheersmodel voor het programma Ruimte voor de Rivier. Dit door middel van interviews en de beoordeling van de relevante documentatie ter zake.

Wij hebben met name aandacht besteed aan de inrichting van de programmaorganisatie en de beheersmaatregelen met betrekking tot het risicomanagement, de planning en de voortgangsbewaking, de interne en externe informatievoorziening, het budgetbeheer, het scopebeheer, het beheer van de post onvoorzien, de toepassing van het instrument auditing en de sturingsrelatie met de realisatoren van de maatregelen zoals waterschappen, provincies en gemeenten. Tevens hebben wij de oplevering en overdracht (inclusief finale kwijting) onderzocht.

3.4 Conclusies

Op grond van ons onderzoek komen wij tot de volgende conclusies:

3.4.1 *De volledigheid van de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële en niet-financiële informatie*

De in artikel 12 van de Regeling grote projecten voorgeschreven financiële en niet-financiële informatie is opgenomen in de voortgangsrapportage.

3.4.2 *Het proces van totstandkoming van de in de voortgangsrapportage opgenomen toekomstgerichte financiële informatie en niet-financiële informatie*

De in de voortgangsrapportage opgenomen toekomstgerichte financiële informatie en niet-financiële informatie is ordelijk, controleerbaar en deugdelijk tot stand gekomen en, voor zover wij dat kunnen beoordelen, niet strijdig met elkaar en met de in de voortgangsrapportage opgenomen historische financiële informatie.

3.4.3 *De beheersing en het beheer van de programma*

De opzet, het bestaan en de werking van de beheersing en het beheer van het programma Ruimte voor de Rivier voldeed in de periode 1 januari 2017 tot en met 31 december 2017 aan de eisen zoals gesteld in het binnen het ministerie specifiek voor het programma Ruimte voor de Rivier vastgestelde beheersmodel.

3.5 Bevindingen

Toekomstgerichte financiële informatie

Begrote uitgaven en ontvangsten van het programma

Per 31 december 2017 bedraagt het percentage gerealiseerde uitgaven 94% van de totale uitgavenraming. Gezien de nog te verwachten uitgaven is de verwachting van het programmamanagement dat het project binnen budget wordt uitgevoerd. Het percentage gerealiseerde ontvangsten bedraagt 63% van het totaal geraamde ontvangstenbudget. Het verschil wordt vooral veroorzaakt door een nog te realiseren ontvangst voor een maatregel die samen met een provincie gefinancierd wordt, waarvoor het programma tot op heden de betalingen heeft verricht. Verrekening heeft per jaareinde 2017 nog niet plaatsgevonden.

De beheersing en het beheer van het programma

Risicomanagement

Het risicomanagementproces is voldoende beschreven in het programmabeheersplan en nader uitgewerkt in het plan van aanpak risicomanagement en memo "kaders exogene risico's".

Ten opzichte van vorige periodes zijn er geen wijzigingen. Kwaliteitsbewaking vindt plaats door maandelijkse gesprekken, het beoordelen van rapportages en het bijhouden van wijzigingsoverzichten. Het MT Ruimte voor de Rivier beslist over opname van de risico's in de risicodatabase. Van dit besluit is geen apart verslag maar de wijzigingen worden wel direct in de risicodatabase opgenomen. Door opname van de risico's in de risicodatabase vindt monitoring van het risico plaats.

Oplevering en overdracht

In 2017 heeft de ADR drie maatregelen, die geheel waren afgerond in haar onderzoek betrokken. De algemene opmerking is dat het toetskader en het daarmee samenhangende toetsformulier op een ordentelijke wijze worden gebruikt. Daarnaast valt ons het grote aantal documenten op dat in de bijlage wordt opgenomen. De vraag is of dit niet efficiënter ingericht kan worden. Wij adviseren de organisatie hiervoor een evaluatie uit te voeren.

Afronding programma.

Op basis van het in 2017 opgestelde plan van aanpak afronding zijn voor de afronding in 2018 actiehouders aangewezen. Periodiek wordt in het MT Ruimte voor de Rivier aandacht besteed aan de afronding.

Voor het beleggen van restpunten is aandacht. Er is een procedure opgesteld. Deze gaat in op wanneer een restpunt wordt overgedragen vanuit de realisator, wie de eigenaar van de restpunt is en het proces van overdragen. Tenslotte wordt ingegaan op het monitoren van de restpunten. In het MT Ruimte voor de Rivier wordt aandacht gegeven aan het afdoen en eventueel overdragen van restpunten.

Wij zijn gaarne bereid een en ander nader toe te lichten.

Den Haag, 10 april 2018

Auditdienst Rijk
Ministerie van Financiën

Bijlage: VGR 31 Ruimte voor de Rivier

Programma Ruimte voor de Rivier

31ste Voortgangsrapportage

Verslagperiode 1 juli – 31 december 2017

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	3
1.1.	Opdracht	3
1.2.	Leeswijzer	4
1.3.	Samenvatting hoofdpunten verslagperiode	4
2.	Het programma in zijn omgeving	6
2.1.	Bewaking doelen van het programma	6
2.2.	Randvoorwaardelijke projecten	7
2.3.	Communicatie en kennisdeling	8
3.	De scope van het programma	9
4.	Planning en voortgang van het programma	12
4.1.	Mijlpalen	12
4.2.	Voortgang	12
4.2.1	<i>Voortgang verslagperiode</i>	12
4.2.2.	<i>Belangrijkste ontwikkelingen op maatregelniveau</i>	15
4.2.3.	<i>Afronding programma Ruimte voor de Rivier</i>	18
5.	Risicomanagement en auditing	20
5.1.	Algemeen beeld en beheersing van risico's	20
5.2.	Post Onvoorzien programma	20
5.2.1	<i>Benoemde risico's: per thema</i>	21
5.2.2.	<i>Onbenoemde risico's</i>	22
5.3.	Toprisico's op programmaniveau	22
5.4	Auditing en control	24
6	De financiën van het programma	26
6.1.	Programmabudget en programmaraming	26
6.2.	Uitgaven en verplichtingen	27
6.3.	Kasritme Ruimte voor de Rivier	28
6.4.	Ontvangsten	29
6.5.	Monitoring post onvoorzien	29
6.6.	Interne kosten	30
	Bijlage 1: Voortgang NURG-maatregelen PKB-waterveiligheids-doelstelling	31
	Bijlage 2: Communicatie met het parlement	32
	Bijlage 3a: Budgethistorie PKB-fase (2002-2006)	33
	Bijlage 3b: Budgethistorie planstudie- en uitvoeringsfase (vanaf 2007)	34
	Bijlage 4: Opgetreden programmarisico's Ruimte voor de Rivier	35

1. Inleiding

In de verslagperiode is bij twee Ruimte voor de Rivier-projecten de waterveiligheidsdoelstelling behaald (Extra uiterwaardvergraving Millingerwaard en Huissensche Waarden). Daarmee is per 31 december 2017 deze mijlpaal voor alle maatregelen bereikt. De onafhankelijke toets door Deltares op de gerealiseerde maatregelen, toont dat voldaan is aan de waterveiligheidsdoelstelling van de PKB.

Naast het bereiken van de waterveiligheidsdoelstelling, is ook de ruimtelijke kwaliteitsdoelstelling bij alle maatregelen behaald. Het programma voldoet daarmee per 31 december 2017 aan haar beide doelstellingen.

Het programma heeft bijgedragen aan de waterveiligheid van het rivierengebied. Waterschappen, gemeenten, provincies en Rijkswaterstaat blijven continu werken aan waterveiligheid - nu en in de toekomst. Want werken aan waterveiligheid is in Nederland nooit klaar.

1.1. Opdracht

De Nederlandse rivieren krijgen steeds meer water te verwerken. Het waterpeil stijgt omdat het steeds vaker en harder regent. Daarnaast daalt het land achter de dijken. In 1993 steeg het water verontrustend en in 1995 werd het gevaar van overstroming zo hoog, dat uit veiligheidsoverwegingen besloten werd 250.000 mensen en een veestapel van één miljoen dieren te evacueren.

Voor de Nederlandse regering vormden deze bijna-rampen aanleiding te onderzoeken op welke wijze de miljoenen inwoners van het rivierengebied beter beschermd kunnen worden tegen overstromingen. Dit onderzoek leidde tot een nieuwe visie op waterbeheer: geef de rivier meer ruimte. Deze visie is uitgewerkt in de Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier waarmee zowel de Tweede Kamer (op 7 juli 2006) als de Eerste Kamer (op 19 december 2006) unaniem hebben ingestemd. De opdracht aan het programma Ruimte voor de Rivier is om eind 2015 het vereiste veiligheidsniveau langs de Rijntakken en het benedenstroomse deel van de Maas te realiseren conform de PKB en volgens de ten tijde van de vaststelling van de PKB geldende wettelijke waterveiligheidsnormen, en de daarmee samenhangende ruimtelijke kwaliteit te versterken.

De waterveiligheidsnormen schrijven voor dat het Nederlandse rivierensysteem een piek in de waterafvoer veilig moet kunnen verwerken. Dit is de maatgevende afvoer. Deze is in 2001 voor de Rijn vastgesteld op 16.000 m³/s bij Lobith. De Maas benedenstrooms van Hedikhuizen moet in 2015 een maatgevende afvoer van 3.800 m³/s bij Borgharen veilig kunnen verwerken. Voor de IJssel wordt de maatgevende afvoer verhoogd met een gezamenlijke toestroom van 250 m³/s vanuit de zijrivieren.

Om te voldoen aan de normen en om de maatgevende Rijnafvoer van 16.000 m³/s veilig te kunnen verwerken, worden op 34 plaatsen maatregelen getroffen door voornamelijk meer ruimte voor de rivier te creëren. Alleen waar het onmogelijk of te duur is om meer ruimte te scheppen, is dijkverbetering als maatregel opgenomen. Deze maatregelen samen vormen het programma Ruimte voor de Rivier.

Het rivierengebied wordt door deze maatregelen beter beschermd tegen overstromingen, uitgaande van de bij de PKB gehanteerde maatgevende afvoer. De maatregelen beïnvloeden alleen de waterstand van de rivieren bij hoogwater (met uitzondering van de verkorte zomerbedverlaging Beneden-IJssel, die ook effect bij laagwater heeft). Bij hoogwater worden mede dankzij deze maatregelen op sommige plekken waterstanddalingen tot wel 70 cm gerealiseerd. Ook wordt de noodzakelijke maximale afvoercapaciteit van 16.000 m³/s bij de Rijntakken en 3800 m³/s bij het benedenstroomse deel van de Maas bereikt.

Het programma Ruimte voor de Rivier heeft een dubbeldoelstelling: naast het vergroten van de waterveiligheid, wordt ook de ruimtelijke kwaliteit versterkt. Concreet betekent dit de versterking van de economische, ecologische en landschappelijke functies in het rivierengebied, die een belangrijk onderdeel vormen van de (inter-)nationale ruimtelijke hoofdstructuur. Voorwaarde bij de versterking van de ruimtelijke kwaliteit is dat er geen strijdigheid mag zijn met de hoofddoelstelling van het riviersysteem: een veilige afvoer van water, ijs en sediment.

Het programma Ruimte voor de Rivier is op 15 mei 2001 aangewezen als 'Groot Project'. Conform de Regeling Grote Projecten wordt ieder half jaar een voortgangsrapportage opgesteld. Deze éénendertigste voortgangsrapportage (VGR31) gaat over de tweede helft van 2017.

Per brief van 8 februari 2017¹ heeft uw Kamer verzocht om een eindevaluatie op te stellen, zoals bedoeld in artikel 15 van de Regeling Grote Projecten. Dit met het oog op beëindiging van de grootprojectstatus van het project Ruimte voor de Rivier. In de verslagperiode is de eindevaluatie uitgevoerd, waarvan de resultaten worden gedeeld met uw Kamer. In afwachting van de afronding van de beëindigingsprocedure van de grootprojectstatus, wordt voorgesteld dat deze VGR de laatste van het programma is. Over de voortgang zal op reguliere wijze via het Deltafonds / MIRT worden gerapporteerd.

1.2. Leeswijzer

Deze rapportage beschrijft de voortgang van het programma Ruimte voor de Rivier in termen van scope (hoofdstuk 3), planning (hoofdstuk 4), risicomanagement en auditing (hoofdstuk 5) en financiën (hoofdstuk 6). Hieraan voorafgaand wordt een beschrijving gegeven van de relevante ontwikkelingen in de omgeving van het programma (hoofdstuk 2).

1.3. Samenvatting hoofdpunten verslagperiode

Mijlpalen planstudiefase

De planstudiefase is voor alle maatregelen afgerond.

Mijlpalen realisatiefase

Het project Huissensche Waarden is het enige project waarvoor de hoofdbesluiten –waaronder het projectplan Waterwet- nog onherroepelijk moeten worden. Vooruitlopend daarop is het werk wel uitgevoerd.

Behalen van de doelstelling waterveiligheid

De PKB-doelstelling wordt gerealiseerd door de gezamenlijke effecten van alle Ruimte voor de Rivier-maatregelen en de randvoorwaardelijke NURG-maatregelen en het uitvoeren van de Inhaalslag Stroomlijn.

Samenvattend is de voortgang van de realisatie:

- *Ruimte voor de Rivier*
In de verslagperiode is bij Extra Uiterwaardvergraving Millingerwaard en Huissensche Waarden de mijlpaal Waterveiligheid behaald.
Daarmee is de mijlpaal Waterveiligheid per 31 december 2017 in totaal bij alle 34 maatregelen behaald.
- *NURG*
Voor vijf maatregelen is de gestelde waterveiligheidsdoelstelling reeds bereikt. Een maatregel en enkele deelmaatregelen resteren. Dit betreft:
 - o Uiterwaardvergraving Afferdensche- en Deestsche waarden

¹ Tweede Kamer, 2017Z00708/2017D04280

-
- o Enkele deelmaatregelen van Uiterwaardvergraving Rijnwaardense uiterwaarden (waaronder Kribverlaging Pannerdensch Kanaal als alternatief voor Oevergeul Bovenrijn).

- *Inhaalslag Stroomlijn*

Het project heeft reeds eind 2016 voldaan aan haar minimale veiligheidsopgave. Het jaar 2017 is benut om enkele resterende maatregelen te treffen, waarna oplevering plaatsvindt in 2018.

Doelstelling ruimtelijke kwaliteit

In de verslagperiode heeft het laatste veldbezoek van het Q-team plaatsgevonden. In dit opleverbezoek constateerde het Q-team dat het project IJsseldelta (gedeelte Reevediep) goed is uitgevoerd, de ruimtelijke kwaliteit is sterk verbeterd. Overall gezien constateerde het Q-team dat de ruimtelijke kwaliteit in alle projectgebieden verbeterd is ten opzichte van de uitgangssituatie in 2007. De ruimtelijke kwaliteitsdoelstelling van het programma is daarmee behaald.

Mijlpaal Oplevering

De mijlpaal Oplevering bestaat naast de beoordeling op het behalen van de waterveiligheidsdoelstelling onder andere uit de beoordeling op de doelstelling ruimtelijke kwaliteit van de maatregel en overdracht van het gerealiseerde aan beheerders.

In de verslagperiode is de mijlpaal Oplevering behaald bij vijf maatregelen: Dijkverbetering Nederrijn/Betuwe/Tieler- en Culemborger-waarden, Dijkverbetering Lek/Betuwe/Tieler- en Culemborgerwaarden, Dijkverbetering Lek/Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden, Hoogwatergeul Veessen-Wapenveld en Ruimte voor de Rivier IJsseldelta (gedeelte Zomerbedverlaging).

In totaal is de mijlpaal Oplevering bij 30 PKB-maatregelen en enkele deelmaatregelen behaald.

Financiën

Het programmabudget is in de tweede helft van 2017 met € 86,0 miljoen naar beneden bijgesteld en bedraagt per 31 december 2017 € 2.300,9 miljoen. Onderdeel van de budgetverlaging is de vrije ruimte ten tijde van VGR29: deze € 77,6 miljoen is vrijgevallen en toegevoegd aan de vrije investeringsruimte van het Deltafonds.

De raming bedraagt per 31 december 2017 € 2.265,4 miljoen.

De vrije ruimte tussen budget en raming komt hiermee op € 35,5 miljoen.

Op 31 december 2017 is in totaal voor € 2.172,7 miljoen aan verplichtingen aangegaan. Hiervan is op de peildatum € 2.118,0 miljoen betaald.

2. Het programma in zijn omgeving

2.1. Bewaking doelen van het programma

Veiligheid

In de PKB Ruimte voor de Rivier is een pakket maatregelen vastgelegd, waarmee het ten tijde van de vaststelling van de PKB vereiste wettelijke veiligheidsniveau wordt bereikt. De ontwerpen van de maatregelen zijn in de planstudiefase uitgewerkt. Elk jaar wordt een "pakkettoets" uitgevoerd om vast te stellen of aan de waterveiligheidsopgave uit de PKB wordt voldaan. Dat gebeurt aan de hand van (samenhangende) berekeningen van de afvoerverdeling en de effecten op waterstanden van alle ontwerpen (inclusief vastgestelde wijzigingen) waarvoor een projectbeslissing is genomen.

Na afronding van de werkzaamheden voert Deltares een hydraulische toets uit om te bevestigen dat de beoogde waterstanddaling per maatregel gerealiseerd is. De waterstandsdeling die de PKB moet realiseren, wordt bereikt door de rivierverruimende maatregelen die er voor moeten zorgen dat de maatgevende waterstanden veilig kunnen worden verwerkt. De laatste pakkettoets waarin alle gerealiseerde projecten zijn opgenomen, is onderdeel van de eindevaluatie van het programma.

De resultaten van de laatste pakkettoets voor de benedenrivieren zijn in maart 2017 beschikbaar gekomen en voor de bovenrivieren in december 2017. Geconstateerd is dat na uitvoering van alle maatregelen van het programma Ruimte voor de Rivier, de benodigde waterstanddaling om te voldoen aan de waterveiligheidsdoelstelling, is gerealiseerd.

Uit de pakkettoetsen blijkt dat op het grootste deel van de riviertakken de waterstanden op of onder de doelstelling van de PKB Ruimte voor de Rivier liggen. Op sommige locaties komt de waterstand net boven de lijn van de PKB Ruimte voor de Rivier uit. Deze lokale afwijkingen zijn dusdanig klein dat reeds in de planfase is besloten de afwijkingen te accepteren, doordat er ofwel voldoende overhoogte van de dijk aanwezig was of er is gekozen voor aanvullende dijkversterking. Dit heeft daarmee geen gevolgen voor de waterveiligheid.

Ruimtelijke kwaliteit

Een onafhankelijk kwaliteitsteam (het zogeheten Q-team, dat opereert onder auspiciën van de Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving) geeft adviezen aan het programmabureau Ruimte voor de Rivier over de ruimtelijke kwaliteit bij de projecten.

In de verslagperiode heeft het laatste veldbezoek van het Q-team plaatsgevonden ten behoeve van de oplevering van de doelstelling ruimtelijke kwaliteit: IJsseldelta (onderdeel Reevediep). In dit opleverbezoek constateerde het Q-team dat het project goed is uitgevoerd, de ruimtelijke kwaliteit is sterk verbeterd. Hiermee is de doelstelling ruimtelijke kwaliteit bij deze maatregel behaald.

Overall gezien constateerde het Q-team dat de ruimtelijke kwaliteit in de projectgebieden verbeterd is ten opzichte van de uitgangssituatie in 2007. De ruimtelijke kwaliteitsdoelstelling van het programma is daarmee behaald.

Op 29 september heeft Ruimte voor de Rivier de Bijhouweprijs 2017 in ontvangst genomen: een prijs voor landschapsarchitectuur die eens per drie jaar wordt uitgereikt. Volgens de vakjury van de Bijhouweprijs is de wijze waarop het verlangen naar ruimtelijke kwaliteit in de projecten van Ruimte voor de Rivier is verankerd een goed voorbeeld voor organisaties die met vergelijkbare opgaven te maken hebben of krijgen. "Dankzij Ruimte voor de Rivier staat ruimtelijke kwaliteit niet meer ter discussie."

2.2. Randvoorwaardelijke projecten

NURG-programma

Er bestaat inhoudelijke samenhang tussen het NURG-programma en Ruimte voor de Rivier. De Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG) is een programma waarin circa 6.700 hectare nieuwe natuur en veiligheid (centimeters waterstanddaling) in het rivierengebied wordt gerealiseerd.

Het Rijk is verantwoordelijk voor tijdige uitvoering van de NURG-projecten met een PKB-waterveiligheidsdoelstelling. Onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat worden zeven NURG-maatregelen gerealiseerd die gerelateerd zijn aan de PKB-doelstelling: ze zijn *geen* onderdeel van het PKB-basispakket (in de Millingerwaard behoort de maatregel Extra Uiterwaardvergraving Millingerwaard wel tot het pakket), maar zijn wel noodzakelijk voor het realiseren van de in de PKB opgenomen waterveiligheids-doelstelling. Uitgangspunt voor de PKB Ruimte voor de Rivier was dat zeven NURG-maatregelen vóór eind 2015 zijn uitgevoerd. Zoals in eerdere voortgangsrapportages gemeld, is dit niet voor alle NURG-maatregelen gelukt.

De voortgang van de NURG-maatregelen is aan het eind van deze verslagperiode:

- Vijf maatregelen en enkele deelmaatregelen zijn gereed en hebben aantoonbaar bijgedragen aan de doelstelling waterveiligheid van de PKB:
 - Uiterwaardvergraving Millingerwaard
 - Uiterwaardvergraving Renkumse Benedenwaard, Wageningen benedenwaard en veerstoep Lexkesveer
 - Uiterwaardvergraving Bemmelse waarden
 - Natuurontwikkelingsproject Noordwaard
 - Welsumer en Fortmonderwaarden
 - Enkele deelprojecten van de uiterwaardvergraving Rijnwaardense uiterwaarden.
- De overige maatregelen behalen de doelstelling waterveiligheid op een later moment:
 - Uiterwaardvergraving Afferdensche- en Deestsche waarden
 - Enkele deelprojecten van Uiterwaardvergraving Rijnwaardense uiterwaarden, waaronder Kribverlaging Pannerdensch Kanaal als alternatief voor Oevergeul Bovenrijn.

Bijlage 1 toont de stand van zaken van de maatregelen per 31 december 2017.

Inhaalslag Stroomlijn

Het riviersysteem in termen van hoogwaterstanden moet in overeenstemming zijn met de uitgangspunten van de PKB Ruimte voor de Rivier en het project Maaswerken. Onder de naam 'Stroomlijn' wordt de spontaan opgekomen vegetatie in de uiterwaarden aangepakt. Deze inhaalslag is een eenmalige activiteit om de verruwing in het rivierbed van alle grote rivieren terug te dringen en in overeenstemming te brengen met de geldende waterveiligheidsnormen, als nul-situatie voor de PKB. Het uitvoeren van Stroomlijn is, in samenhang met de Ruimte voor de Rivier-projecten en de NURG-maatregelen, nodig voor het bereiken van de waterveiligheidsdoelstelling.

De Inhaalslag Stroomlijn betreft gebieden die niet in eigendom van het Rijk zijn. Haar opgave is om tussen 50%-70% van de ruwe vegetatie binnen de stroombaan te verwijderen.

Eind 2016 was de minimale veiligheidsopgave bereikt toen 64% van de ruwe vegetatie verwijderd was. Dit is eind 2017 68% geworden. Langs de Nederrijn/Lek, Waal en Maas is Stroomlijn gereed met het verwijderen van vegetatie. De laatste werkzaamheden aan de IJssel worden in 2018 uitgevoerd. Dit betreft het verwijderen van vegetatie in één uiterwaard en voor één terrein, waarvoor de

eigenaar nog geen toestemming voor de werkzaamheden heeft gegeven. Hiervoor is een gedoogprocedure gestart.

De afronding van het werk, maatregelen die het toekomstig beheer van de uiterwaarden vereenvoudigen en compensatie-maatregelen zijn voor 90% gereed. Alleen enkele maatregelen langs de Nederrijn/Lek en IJssel worden nog in 2018 uitgevoerd.

2.3. Communicatie en kennisdeling

2017 kenmerkte zich als het jaar waarin Ruimte voor de Rivier is gestart met de afbouw van het programma. Bij het vieren van projectmijlpalen werd letterlijk een blauwe loper uitgerold waarmee de ruimte die het water heeft gekregen werd gesymboliseerd. Het programma benut naast de mijlpalen ook diverse evenementen, bijeenkomst en excursies om Nederlanders meer waterbewust te maken: we leven in een delta en Nederland is nooit klaar met het werken aan waterveiligheid. Verschillende projecten en programma's worden hiertoe (nu en in de toekomst) uitgevoerd. Ruimte voor de Rivier draagt bij aan een samenhangende boodschap vanuit de landelijke waterbewustzijns campagne Ons Water, en daarmee aan communiceren als één overheid. Ook wordt de communicatie vanuit Ruimte voor de Rivier afgestemd op dat van de andere grote projecten als Maaswerken en het Hoogwaterbeschermingsprogramma. Gezamenlijk communiceren deze waterprogramma's sinds de verslagperiode onder de naam Dijkwerkers.

Communicatie met de omgeving

In de verslagperiode is het aantal nog in uitvoering zijnde projecten afgenomen. Waar nog opportuun, werd ondersteuning verleend bij evenementen, exposities en manifestaties die een relatie hebben met de projecten. In de verslagperiode werd in het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem de Canon van Nederland officieel in gebruik gesteld, waar het programma haar medewerking aan verleende.

De communicatiemiddelen van het programma worden overgedragen aan de organisaties die het beheer van het gerealiseerde na de projectfase over hebben genomen.

Berichtgeving over het programma

Zowel over de opgeleverde als de nog in uitvoering zijnde PKB-maatregelen, verschijnen publicaties in dag- en vakbladen, op websites en social media-kanalen. In verschillende (vak)bladen werd aandacht besteed aan de toekenning van de Bijlhouweprijs (zie paragraaf 2.1) en de Betonprijs 2017 die het project Hoogwatergeul Veessen-Wapenveld won (zie paragraaf 4.2.4).

Bijlage 2 geeft een overzicht van de communicatie met het parlement inzake Ruimte voor de Rivier.

3. De scope van het programma

Als er wijzigingen ontstaan in de scope van het programma, maakt de voortgangsrapportage daar melding van. Er is sprake van een scopewijziging als het beoogde projectresultaat is veranderd ten opzichte van het projectresultaat zoals dat in het kader van de PKB is vastgelegd of als er wijzigingen in de bijbehorende randvoorwaarden van tijd en geld optreden.

Het vertrekpunt voor de scope van het programma is de PKB deel 4 Ruimte voor de Rivier, die op 26 januari 2007 in werking is getreden.

In tabel 3.1 is een scopewijziging uit VGR30 aangepast: de financiële gevolgen van de overheveling van de waterveiligheids-taakstelling van deelmaatregel IJsseldelta Reevediep naar IJsseldelta fase 2. In de verslagperiode is het budget van de Spuikokers van de Reevesluis overgeheveld naar IJsseldelta fase 2 en uit de financiële scope van het programma gehaald: daarmee is het programmabudget gewijzigd ten opzichte van VGR30 (zie ook bijlage 3b).

Het financiële saldo van de scopewijzigingen van het gehele programma tot en met de verslagperiode is € 52,8 miljoen.

Scopemutaties		bedrag x € 1,0 mln.	
Scopewijzigingen	Bedrag	VGR	
Dijkverbetering Steurgat opnemen in ontpoldering Noordwaard	€ 2,0	12	
Wijziging waterstanddalend effect bij de SNIP3-beslissing van de Ontpoldering Overdiepsche Polder met 3 cm minder	€ -	13	
Niet uitvoeren van de Dijkverbetering Nederrijn/ Geldersche Vallei	€ -2,1	14	
Niet uitvoeren van de Kadeverlaging Biesbosch	€ -1,5	15	
Uitbreiding plangebied met Oosterhoutse Waarden bij dijkeruglegging Lent (gefinancierd uit Kaderrichtlijn Water-budget)	€ 5,0	16	
Niet uitvoeren van de Dijkverbetering Lek/Lopiker- en Krimpenerwaard	€ -9,0	16	
Niet uitvoeren van de Obstacleverlaging Suikerdam en Polderkade naar de Zandberg	€ -8,8	18	
Niet uitvoeren van de Kribverlaging Waalbochten	€ -15,0	18	
Extra Uiterwaardvergraving Millingerwaard wordt niet uitgevoerd tussen rivierkilometer 870 en 872, maar tussen rivierkilometer 867.5 en 868.5	€ -	18	
Kribverlaging op traject Tiel-Rossum wordt vervangen door een langsdam	€ -	19	
Inconsistentie in PKB-referentieontwerp aangaande Kribverlagingen Beneden-Waal en Fort St. Andries	€ 2,9	19	
Verlegging van westelijke projectgrens bij Dijkverbetering Amer/Donge	€ 0,9	19	
Korte ingesloten tussenvakjes in scope opnemen van dijkringen 43 en 24 en het grootste deel uit dijkkring 16 halen	€ -18,9	19	
Bypass wordt onderdeel van Ruimte voor de Rivier IJsseldelta. Financiering vanuit: - Rijk begrotingsartikel 1 Deltafonds bypass Kampen: € 55 miljoen - Nota Ruimte bij provincie Overijssel: € 22,4 miljoen	€ 77,4	21	
Bijdrage regio aan maatregel Ruimte voor de Rivier IJsseldelta. Financiering vanuit: - Provincie Overijssel en gemeente Kampen	€ 95,6	22	
1 ^o Aanpassing financiering scopewijzigingen VGR21 & VGR22 (Saldering bijdrage Provincie Overijssel aan maatregel Ruimte voor de Rivier IJsseldelta)	€ -35,0	23	
Correctie op Rijk begrotingsartikel 11 bypass - dekking uit vrije ruimte	€ -3,3	26	
2 ^o Aanpassing financiering scopewijzigingen VGR21 & VGR22 (Saldering bijdrage Provincie Overijssel aan maatregel Ruimte voor de Rivier IJsseldelta)	€ -25,4	29	
Versneld uitvoeren van IJsseldelta fase 2; waardoor taakstelling gedeelte Reevediep van Ruimte voor de Rivier IJsseldelta onderdeel van scope IJsseldelta fase 2 wordt. Derhalve in 2022 behalen van waterveiligheid. Overheveling van budget naar fase 2.	€ -12,0	30, 31	
Totaal scopewijzigingen	€ 52,8		

Tabel 3.1 Overzicht van scopemutaties - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

4. Planning en voortgang van het programma

4.1. Mijlpalen

De mijlpalen van het programma hangen nauw samen met de belangrijkste mijlpalen die het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat onderscheidt in de Spelregels voor Natte Infrastructuurprojecten (SNIP). In de planstudie worden in de projecten de zogenaamde SNIP-fasen doorlopen: de variantkeuze (SNIP2A) en de projectbeslissing (SNIP3). De projectbeslissing markeert het einde van de planstudiefase en het begin van de realisatiefase. Volgend op de projectbeslissing neemt het bevoegde bestuursorgaan een publiekrechtelijk projectbesluit tot het treffen van de maatregel. In de realisatiefase worden op projectniveau de mijlpalen 'start marktbenadering' (SNIP5), 'gunning', 'waterveiligheid', 'oplevering' en 'finale kwijting' gehanteerd. De opleveringsbeslissing SNIP6 wordt programma-breed behaald, als administratieve afronding van het programma.

Gegeven de fase waarin het programma zich bevindt, zijn voornamelijk nog de mijlpalen 'oplevering' en 'finale kwijting' van belang.

In dit hoofdstuk wordt de voortgang van het programma en van de specifieke maatregelen toegelicht.

4.2. Voortgang

In tabel 4.1 is de voortgang van de maatregelen opgenomen.

4.2.1 Voortgang verslagperiode

A. Mijlpalen planstudiefase

Alle maatregelen hebben de planstudiefase doorlopen.

B. Mijlpalen realisatiefase

Ruimtelijke plannen

In de verslagperiode zijn geen ruimtelijke plannen vastgesteld of onherroepelijk geworden. Voor 99% van het PKB-budget zijn de ruimtelijke plannen vastgesteld en onherroepelijk. Alleen voor het project Huissensche Waarden moeten de hoofdbesluiten nog onherroepelijk worden.

Uitvoeringsbeslissingen

Alle maatregelen hebben de uitvoeringsfase doorlopen.

Waterveiligheidsdoelstelling

Het programma is gestart in 2006. In deze doorlooptijd zijn ingrijpende en complexe maatregelen in het rivierengebied gerealiseerd. De realisatie van het programma is momenteel gereed. De realisatie van de waterveiligheidsdoelstelling bij de Ruimte voor de Rivier-maatregelen liep vanaf 2013 tot 2017, met een piek in 2015 en 2016. In de verslagperiode is bij twee maatregelen de mijlpaal Waterveiligheid behaald:

- Extra uiterwaardvergraving Millingerwaard;
- Huissensche Waarden / kadeverlaging Scherpenkamp.

Daarmee is bij alle maatregelen deze mijlpaal behaald: zie ook de laatste kolom van tabel 4.1 waar alle mijlpalen Waterveiligheid op groen staan.

Tabel 4.1 Voortgang Maatregelen Ruimte voor de Rivier per 31 december 2017

Voortgang Maatregelen (statusoverzicht)

Maatregelen Ruimte voor de Rivier		SNIP 2a	SNIP 3	Start Markt benadering	Ontwerpplan ter inzage	Vaststelling Plan	Plan is opheroepelijk	Gunning	Waterveiligheid
M01	Obstakelverijdering Suikerdam en polderkade naar de Zandberg								Vervallen
M02	Extra Uiterw aardvergraving Millingerwaard	✓	2)	✓	✓	✓	✓	✓	2017
M03	Dijkverlegging Lent	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M04	Kribverlaging Waalbochten								Vervallen
M05	Kribverlaging Midden-Waal	✓	✓	✓	nvt	nvt	nvt	✓	2013
M06	Kribverlaging Waal - Fort St. Andries	✓	✓	✓	nvt	nvt	✓	✓	2015
M07	Kribverlaging Beneden Waal	✓	✓	✓	nvt	nvt	✓	✓	2015
M08	Uiterw aardvergraving Brakelse benedenw aarden en dijkverlegging Munnikenland	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M09	Uiterw aardvergraving Avelingen	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2013
M10	Ontpoldering Noordw aard	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M11	Rivierverruiming Overdiepe Polder	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M12	Kadeverlaging Biesbosch								Vervallen
M13	Dijkverbetering Amer / Donge	1)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2014
M14	Dijkverbetering Steurgat / Land v Altena	1)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M15	Dijkverbetering Bergsche Maas / Land van Altena	1)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M16	Dijkverbetering Oude Maas / Hoeksche Waard	1)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015 ³⁾
M17	Dijkverbetering Oude Maas / Voorne Putten	1)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015 ³⁾
M42	Ontpoldering Zuiderklip	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2008
M18	Waterberging op het Volkerak - Zoommeer	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M19	Uiterw aardvergraving Huissensche Waarden	nvt	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2017
M20	Uiterw aardvergraving Mainerswijk	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2014
M21	Uiterw aardvergraving Door erthsche Waarden	✓	2)	✓	✓	nvt	nvt	✓	2013
M22	Uiterw aardvergraving Middelh aard	✓	2)	✓	✓	nvt	nvt	✓	2013
M23	Uiterw aardvergraving De Tollew aard	✓	2)	✓	✓	nvt	nvt	✓	2013
M24	Obstakelverijdering Machistenschool Elst	✓	2)	✓	✓	✓	✓	✓	2014
M25	Uiterw aardvergraving Honsw ikerw aarden, stuw eiland Hagestein, Hagesteinse Uiterw aard en Heerenw aard	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M26	Dijkverbetering Nederrijn / Geldersche Vallei								Vervallen
M27	Dijkverbetering Nederrijn / Betuwe r, Tieler en Culembergerw aarden	1)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2016
M28	Dijkverbetering Nederrijn / Arnhemse en Velpsebroek (DR 47)	1)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2013
M29	Dijkverbetering Lek / Betuwe r, Tieler en Culembergerw aarden	1)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2016
M30	Dijkverbetering Lek / Alblasserw aard en de Vijfheerenlanden	1)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M31	Dijkverbetering Lek / Lopiker- en Krimpenerw aard								Vervallen
M32	Dijkverlegging Cortenoever	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2018
M33	Dijkverlegging Voorsterkei	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M34	Uiterw aardvergraving Bolw erkplas, Worp en Ossenw aard	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2015
M35	Uiterw aardvergraving Keizers-, Stobben- en Oisterw aarden	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2014
M36	Hoogw atergeul Veessen-Wapenveld	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2017
M37	Uiterw aardvergraving Scheller en Oldeneler Buitenw aarden	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2016
M38	Dijkverlegging Westenholte	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2016
M39.1	IJsseldelta (fase 1) - gedeelte Zomerbedverlaging	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2016 ⁴⁾
M39.2	IJsseldelta (fase 2) - gedeelte Reevediep	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	Fase 2 ⁴⁾
M41	Dijkverlegging Hondsbroeksche Fleij	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	2011

- = maatregel is vervallen
- = maatregel is gereed, maar valt buiten scope PKB
- = maatregel is gereed

¹⁾ Bij dijkverbeteringen is een variantenkeuze / SNIP 2a niet aan de orde, omdat er geen sprake is van varianten
²⁾ Door te kiezen voor vervroegde marktbenadering is bij SNIP 2a beslissing door toenmalige staatssecretaris gelijk de investeringsbeslissing genomen en is de markt ingeschakeld om het voorkeursalternatief uit te werken tot een definitief plan en dit plan uit te voeren.
³⁾ Uitvoering binnen Hoogwaterbeschermingsprogramma 2 (HWBP-2) onder regie van Ruimte van de Rivier
⁴⁾ Zomerbedverlaging Beneden-IJssel en Reevediep (bypass Kampen) vormen samen maatregel IJsseldelta. Rapportage over realisatie veiligheid geschiedt separaat, aangezien Reevediep buiten scope Ruimte voor de Rivier valt (onderdeel IJsseldelta fase 2).

4.2.2. Belangrijkste ontwikkelingen op maatregelniveau

Onderstaande paragraaf schetst de ontwikkelingen per maatregel.

Het merendeel van de maatregelen bevindt zich in de fase van oplevering of finale kwijting. De mijlpaal finale kwijting (administratieve afronding en ontbinding realisatie- of projectovereenkomst tussen Rijk en uitvoerende partij) is ten opzichte van de VGR30 bij enkele maatregelen beperkt vertraagd. Dit komt voornamelijk voort uit de wens enkele administratieve restpunten zorgvuldig af te handelen en kent geen financiële consequenties. Er is namelijk een risicoreservering getroffen voor enkele restpunten, waardoor de programmaring niet zal muteren als gevolg van afwikkelen restpunten.

M02 Extra uiterwaardvergraving Millingerwaard – Staatsbosbeheer

Op 1 juli 2017 is de mijlpaal Waterveiligheid behaald, dit resultaat is na hydraulische toetsing ook bevestigd. De werkzaamheden in het gebied zijn overigens nog niet gereed: de opdrachtnemer mag nog enkele jaren klei winnen. Dit heeft geen negatieve gevolgen voor de waterveiligheid.

Begin 2018 worden de mijlpalen Oplevering en Finale Kwijting behaald, waarmee de overeenkomst met Staatsbosbeheer als realisator wordt ontbonden.

M03 Dijkteruglegging Lent – gemeente Nijmegen

De projectdoelstellingen zijn al geruime tijd gerealiseerd. Vooralsnog kan echter niet tot finale kwijting van de gemeente Nijmegen worden overgegaan. De reden hiervoor is een aanhoudende discussie tussen de gemeente Nijmegen en het Rijk over de financiële afwikkeling van het project (zie VGR30).

M04-M07 Kribverlagingen Waal (3 fasen) – Rijkswaterstaat

Op 15 augustus is mijlpaal Finale Kwijting van deze maatregelen behaald. Daarmee zijn deze maatregelen gereed.

M08 Uiterwaardvergraving Brakelse Benedenwaarden en Dijkverlegging Munnikenland – Waterschap Rivierenland

Op 22 december 2017 is mijlpaal Finale Kwijting behaald. Daarmee is deze maatregel gereed.

M09 Uiterwaardvergraving Avelingen – gemeente Gorinchem

Op 15 augustus is de mijlpaal Finale Kwijting behaald. Daarmee is deze maatregel gereed.

M10 Ontpoldering Noordwaard - Rijkswaterstaat

Na afwikkeling van de laatste werkzaamheden, is op 11 december 2017 mijlpaal Finale Kwijting behaald. Daarmee is deze maatregel gereed.

M11 Rivierverruiming Overdiepe Polder – Waterschap Brabantse Delta

Deze maatregel is gereed.

M13 Dijkverbetering Amer/Donge – Waterschap Brabantse Delta

Deze maatregel is gereed.

M14-15 Dijkverbetering Steurgat/ Land van Altena en Dijkverbetering Bergsche Maas/ Land van Altena – Waterschap Rivierenland

Met een lichte vertraging dient realisator begin 2018 het verzoek tot decharge in bij de Minister. Naar verwachting vindt binnen afzienbare tijd de daaropvolgende mijlpaal Finale Kwijting plaats.

M16-17 Dijkverbeteringen Oude Maas / Hoeksche Waard en Voorne Putten – HWBP2 / Waterschap Hollandse Delta

Deze beide dijkverbeteringsmaatregelen zijn, vanwege de overlap met het Hoogwaterbeschermingsprogramma, onder regie van Ruimte voor de Rivier, binnen het Hoogwaterbeschermingsprogramma uitgevoerd. Dit is in lijn met het besluit van de Staatssecretaris op 8 juni 2009 hierover (kenmerk VenW/DGW-2009/616)). De maatregel Oude Maas / Voorne Putten is gereed.

Voor Oude Maas / Hoeksche Waard vinden mijlpaal Oplevering en Finale Kwijting naar verwachting begin 2018 plaats. De decharge-aanvraag hiertoe is in de verslagperiode reeds ingediend.

M18 Berging op het Volkerak-Zoommeer – diverse waterschappen / Rijkswaterstaat

De realisatie van de maatregel Berging op het Volkerak-Zoommeer is in handen van vier organisaties: Waterschap Scheldestromen, Waterschap Hollandse Delta, Waterschap Brabantse Delta en Rijkswaterstaat. Eind 2015 is de mijlpaal Waterveiligheid behaald.

Het deelproject van realisator *Waterschap Hollandse Delta* is gereed.

Afwikkeling van de nog lopende administratieve kwestie tussen realisator van het deelproject Primaire Keringen (*Waterschap Brabantse Delta*) en programmabureau duurde langer dan verwacht, waardoor Finale Kwijting begin 2018 plaatsvindt.

Voor de opgave van deel-realisator *Waterschap Scheldestromen* wordt Finale Kwijting de eerste helft van 2018 verwacht.

Naast de waterveiligheids-deelprojecten, kent de maatregel ook maatregelen gericht op het tegengaan van regionale wateroverlast die beide belegd zijn bij *Waterschap Brabantse Delta*.

Voor het onderdeel Wateroverlast worden in februari 2018 de laatste pompen geleverd. Kort daarna worden de mijlpalen Oplevering en Finale Kwijting genomen. Voor het onderdeel versterking van de Regionale Keringen wordt begin 2018 een voorstel tot afkoop besproken in het dagelijks bestuur van waterschap Brabantse Delta. Na instemming en effectuering van de afkoop, kan mijlpaal Finale Kwijting voor dit deelproject genomen worden.

M19 Huissensche Waarden (Kadeverlaging Scherpekamp) – Rijkswaterstaat

Na start van de werkzaamheden in augustus 2017, werd op 27 september 2017 de mijlpaal Waterveiligheid behaald. Hydraulische toetsing bevestigde de gerealiseerde waterstanddaling. De werkzaamheden door opdrachtnemer zijn eind oktober 2017 afgerond.

Er zijn beroepen ingediend op de ruimtelijke vergunningen. Eind 2017 vond de behandeling van een bodemprocedure bij de Raad van State plaats. Uitspraak volgt waarschijnlijk begin 2018. Mijlpalen Oplevering en Finale Kwijting staan gepland voor tweede helft van 2018.

M20 Uiterwaardvergraving Meinerswijk - Rijkswaterstaat

Deze maatregel is gereed.

M21-24 Uiterwaardvergravingen Doorwerthsche Waarden, Middelwaard, De Tollewaard en Obstakelverwijdering machinistenschool Elst – Rijkswaterstaat

Deze maatregelen zijn gereed.

M25 Uiterwaardvergraving Honswijkerwaarden, stuweiland Hagestein, Hagesteinse uiterwaard en Heerenwaard (Ruimte voor de Lek) – Rijkswaterstaat

Deze maatregel is gereed.

M28 Dijkverbetering Nederrijn/Arnhemse en Velpsebroek (dijkkring 47) – Waterschap Rijn en IJssel

Deze maatregel is gereed.

M27, 29 Dijkverbetering Nederrijn/Betuwe/Tieler- en Culemborgerwaarden, Dijkverbetering Lek/Betuwe/Tieler- en Culemborgerwaarden (dijkkring 43) – Waterschap Rivierenland

Dijkkring 43 tot Schoonhoven

Na het uitvoeren van afrondende werkzaamheden, heeft op 31 oktober 2017 oplevering door de opdrachtnemer plaatsgevonden. Overdracht van het gerealiseerde aan de beheerder, volgde op 16 november 2017. Dit werd bekrachtigd in de formele mijlpaal Oplevering op 18 december 2017.

De financiële afwikkeling van de claim van opdrachtnemer waarin hij stelt zwaardere (damwand)constructies te moeten gebruiken dan ten tijde van de inschrijving verwacht werd (zie ook VGR27), is nog gaande. De verwachting is dat opdrachtnemer en opdrachtgever hier zonder tussenkomst van gerechtelijke procedure uitkomen. Finale kwijting is voorzien voor de tweede helft van 2018.

Dijkverbetering Arnhem-Malburgen

Deze deelmaatregel is gereed.

M30 Dijkverbetering Lek/Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden – Waterschap Rivierenland

Het wegwerken van de restpunten voor het traject Schoonhovenseveer – Langerak (een van de maatregelen onder deze PKB-maatregel) duurde langer dan voorzien. Naar verwachting volgt Finale Kwijting in de eerste helft van 2018.

Het gedeelte Lekdijk Vianen is reeds gereed.

Het resterende deel van deze maatregel (traject Hagestein – Fort Everdingen), gaat mee in de mijlpaal Finale Kwijting van maatregelnummers 27 en 29.

M32-33 Dijkverleggingen Cortenoever en Voorsterklei (bij Zutphen) – Waterschap Vallei en Veluwe

Op 9 november 2017 vond mijlpaal Finale Kwijting plaats. Daarmee zijn deze maatregelen gereed.

M34-35 Uiterwaardvergravingen Bolwerksplas, Worp en Ossenwaard en Keizers- en Stobbenwaarden en Olsterwaarden (bij Deventer) – Waterschap Groot Salland

Finale Kwijting voor deze beide maatregelen is behaald op 18 september 2017. Daarmee zijn de maatregelen gereed.

M36 Hoogwatergeul Veessen-Wapenveld – Waterschap Vallei en Veluwe

Nadat de gerealiseerde waterveiligheid door middel van hydraulische toetsing bevestigd was, is op 14 september 2017 Mijlpaal Oplevering genomen. Op die dag vonden gelijktijdig zowel oplevering door de opdrachtnemer naar de realisator, van de realisator naar het programma als overdracht van alle objecten naar de beheerders plaats.

In de verslagperiode is overeenstemming bereikt over contractuele discussies tussen opdrachtnemer en realisator (zie VGR28).

Na wegwerken van de restpunten, wordt Finale Kwijting medio 2018 verwacht. Een belangrijk onderwerp hierbij is het afronden van de vastgoedovereenkomsten en het uitvoeren van kavelaanvaardigswerkzaamheden met de eigenaren in en om de hoogwatergeul.

In de verslagperiode won dit project in de categorie Natte Waterbouw de Betonprijs 2017. Het juryrapport luidde: "Tegengesteld aan onze lange traditie van water tegenhouden wordt het water dit keer doorgelaten, als onderdeel van het programma Ruimte voor de Rivier, waarbij met een betere doorstroming van het rivierwater de kans op overstromingen wordt verlaagd. Twee bruggen van 800 m lang aan de uiteinden van de hoogwatergeul zijn tevens waterinlaat, respectievelijk uitlaat. De beide bruggen zijn in samenwerking van constructeur en (landschap)architect prachtig in de uiterwaarden van de IJssel ingepast en voegen

een nieuwe monumentale vorm toe aan ons rivierenlandschap. Op een manier waarbij natuurlijke en agrarische functies behouden blijven en zelfs worden versterkt."

M37-38 Dijkverlegging Westenholte en Uiterwaardvergraving Scheller- en Oldeneler Buitenwaarden (bij Zwolle) – Waterschap Groot Salland

In de verslagperiode is gewerkt aan het oplossen van restpunten door opdrachtnemer, en zijn stappen gezet om tot een definitieve verdeling van eigendom en beheer van objecten en grond in het projectgebied te komen. Afwikkeling van de claims van opdrachtnemer (zie VGR30) neemt geruime tijd in beslag. Na afronding hiervan vindt Finale Kwijting plaats.

Zomerbedverlaging Beneden-IJssel

Zie maatregel Ruimte voor de Rivier IJsseldelta (M39.1-39.2).

Dijkverlegging Hondsbroeksche Pleij inclusief regelwerk Pannerden - Rijkswaterstaat

Deze maatregel is gereed. Deze valt buiten het PKB-basispakket omdat het ten tijde van het opstellen van de PKB al een 'lopend project' was.

M39.1-39.2 Ruimte voor de Rivier IJsseldelta – Provincie Overijssel / Rijkswaterstaat

Op 4 juli 2017 vond Mijlpaal Oplevering plaats van het gedeelte Zomerbedverlaging. Mijlpaal Finale Kwijting van dit gedeelte vindt naar verwachting medio 2018 plaats.

De werkzaamheden voor het gedeelte Reevediep liggen op schema: naar verwachting rondt opdrachtnemer in 2018 de werkzaamheden voor dit onderdeel af.

In VGR27 is melding gemaakt van de uitspraak van de Raad van State waardoor op basis van de toenmalige plannen in het Reevediep geen doorgaande vaarroute kon ontstaan.

Inmiddels is een nieuw bestemmingsplan vastgesteld, waarin – in lijn met de uitspraak van de Raad van State - maatregelen worden getroffen om mogelijke verstoring door de recreatievaart in het Natura 2000-gebied te voorkomen. Na de inwerkingtreding van dit bestemmingsplan (en de overige benodigde besluiten) is gestart met de aanleg van deze maatregelen (onder andere rieteilandjes), zodat ook het meest westelijke deel van de vaargeul gebruikt kan worden voor de recreatievaart.

Tegen het nieuwe bestemmingsplan loopt nog een beroepsprocedure bij de Raad van State.

Op 17 oktober 2017 is het conserveringsbesluit van het in 2015 geborgen historische Koggeschip genomen. Daarna zijn de conserveringswerkzaamheden (het op beheerste wijze drogen) van start gegaan.

4.2.3. Afronding programma Ruimte voor de Rivier

Buiten de afronding van alle individuele maatregelen (zie paragraaf 4.2.4 voor voortgang), stuurt het programma ook op afwikkeling van de programmabrede activiteiten. Hiertoe is begin 2017 een Plan van Aanpak Afronding opgesteld, om de benodigde acties uit te kunnen zetten en monitoren. Eventueel doorlopende verplichtingen na afronding van het programma, worden binnen de staande organisatie van Rijkswaterstaat belegd.

De voortgang op de inhoudelijke onderwerpen is als volgt:

Afronden inhoudelijke programma-taken

Vastgoed

Nagenoeg alle vastgoedtransacties zijn uitgevoerd. Het beheer van de staatsgronden die met middelen van Ruimte voor de Rivier zijn verworven is

belegd. Er resteren enkele administratieve handelingen ten aanzien van de na afronding van de werkzaamheden ontstane percelen: deze vinden naar verwachting in de eerste helft van 2018 plaats.

Beheer & onderhoud

In de verslagperiode zijn afrekeningen gedaan met gemeenten over de extra beheer- en onderhoudskosten, voortkomend uit aanpassingen aan het areaal als gevolg van uitvoering Ruimte voor de Rivier. De laatste afrekeningen vinden naar verwachting in de eerste helft van 2018 plaats.

Uit laten voeren evaluaties

Conform de Regeling grote projecten van de Tweede Kamer is de eindevaluatie van het programma uitgevoerd. Deze wordt tegelijk met voorliggende VGR31 aan uw Kamer aangeboden.

Kennisdeling

De afrondende fase en het succes van Ruimte voor de Rivier, maken dat er veel vraag is naar kennisdeling op het gebied van programma-management en waterveiligheid. Binnen en buiten Rijkswaterstaat, het Ministerie van Infrastructuur & Waterstaat en de brede watersector worden deze ervaringen gedeeld met andere grote projecten en programma's, zodat kennis, gehanteerde aanpak en geleerde lessen behouden blijven.

5. Risicomanagement en auditing

5.1. Algemeen beeld en beheersing van risico's

Er zijn geen risico's meer op het vlak van het behalen van de waterveiligheidsdoelstelling en de ruimtelijke kwaliteitsdoelen. Het programma heeft haar doelstellingen immers behaald. De resterende programmarisico's kunnen financiële gevolgen hebben of leiden tot vertraging van de afronding van het programma.

Beheersing van risico's

Zoals in paragraaf 4.2.3 is geschetst, stuurt het programmabureau op een beheerste en spoedige afronding van het programma. Dit is terug te zien in de toprijrisico's (zie paragraaf 5.3 voor de toprijrisico's van het programma). Doorlopende procedures of monitoringsactiviteiten kunnen de afronding van maatregelen of programma vertragen. Te denken valt aan de lange doorlooptijd die privaatrechtelijke en publiekrechtelijke procedures kunnen hebben. Buiten alle activiteiten op maatregelniveau, zijn er op programmaniveau aanvullende activiteiten uitgevoerd en langlopende (monitorings)verplichtingen aangegaan. De doorlopende inspanningen, procedures en verplichtingen zijn in kaart gebracht, zijn of worden op korte termijn bij behorende organisaties belegd en de voortgang wordt gemonitord.

Naast de financiële afronding van de risico's met betrekking tot de uitvoering van de projecten, stuurt het programma op deze manier actief en voert zij preventieve acties uit om de risico's met betrekking tot de afronding van het programma te voorkomen (zie ook paragraaf 4.2.3).

Financiële dekking voor optredende risico's

Het programma heeft dekking voor optredende risico's binnen de post onvoorzien. Als financiële risico's optreden, leidt dit tot wijzigingen in het contract tussen realisator en opdrachtnemer die ofwel direct afgerekend worden ofwel tot gesprekken over verantwoordelijkheidsverdeling van de risico's / ingediende claims leiden.

In deze verslagperiode zijn bij meerdere maatregelen flinke stappen gemaakt in het afhechten van contractwijzigingen met opdrachtnemers. Het moment van financiële afhandeling hiervan is bepalend voor het moment dat de post onvoorzien daalt. In sommige gevallen ilt de daadwerkelijke afhandeling van opgetreden risico's na ten opzichte van (fysieke) voortgang van de projecten. Het toprijrisico met betrekking tot de lange doorlooptijd van procedures (zie paragraaf 5.3) geeft aan dat de onderhandelingen over de afhandeling soms meer tijd vragen, waardoor de post benoemd onvoorzien voor een deel nog onaangesproken blijft. Dit verklaart waarom het programma (ondanks dat de projecten fysiek afgerond zijn) een post onvoorzien aanhoudt om financiële consequenties van lopende discussies te kunnen ondervangen.

5.2. Post Onvoorzien programma

Deze paragraaf gaat in op de risico's van het programma, die door de post onvoorzien gedekt worden. De optelsom van de financiële verwachtingswaarden van de individuele risico's voor het programma bepaalt het risicoprofiel per inhoudelijk thema (benoemde risico's). Daarnaast is er een reservering voor onbenoemde risico's. De optelsom van de benoemde en onbenoemde risico's vormt de totale post onvoorzien op programmaniveau (zie tabel 5.1), die aan het eind van de verslagperiode overeenkomt met € 56,4 miljoen.

Voorziening Onvoorzien (bedrag x)			
Thema's	t/m VGR 30	VGR 31	t/m VGR 31
	t/m 30-06-2017	1-7-2017 t/m 31-12-2017	t/m 31-12-2017
Proces	€ 38,4	€ -0,5	€ 37,9
Grond	€ 15,1	€ -8,8	€ 6,3
Vastgoed	€ 3,7	€ -0,6	€ 3,1
Hydraulica	€ 0,8	€ -0,8	€ -
Natuur	€ -	€ -	€ -
Markt & Aanbesteding	€ -	€ -	€ -
Benoemde risico's	€ 58,0	€ -10,7	€ 47,3
Onbenoemde risico's	€ 15,7	€ -6,6	€ 9,1
Totaal Ruimte voor de Rivier	€ 73,7	€ -17,3	€ 56,4

Tabel 5.1 Voorziening Onvoorzien - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier per 31-12-2017

Uit het overzicht blijkt dat het totaal onvoorzien op programmaniveau in de verslagperiode per saldo met € 17,3 miljoen is gedaald, voortkomend uit een daling van € 10,7 miljoen bij benoemde risico's en een daling van € 6,6 miljoen aan onbenoemde risico's. Doordat de uitvoerende fase bijna geheel is afgerond kunnen veel risico's niet meer optreden: de reserveringen hiervoor zijn vrijgevallen. Daarnaast zijn diverse wijzigingen tussen programma en realisator vastgesteld.

Nu de risico's voor afronding van het programma concreter in beeld zijn, zijn enkele reserveringen op dit vlak herijkt. De inschatting is dat de omvang van de post onvoorzien passend is om reeds opgetreden en nog optredende risico's te dekken.

De mutatie van het benoemd onvoorzien wordt per thema nader verklaard in paragraaf 5.2.1. De daling van het onbenoemd onvoorzien wordt toegelicht in de paragraaf 5.2.2.

5.2.1 Benoemde risico's: per thema

Hieronder staan de grootste mutaties van de benoemde risico's per thema verklaard. De grootste mutaties zitten in het thema 'grond'.

Proces

Voor de procesrisico's is het risicoprofiel in de verslagperiode gedaald met € 0,5 miljoen. De belangrijkste mutaties voor de procesrisico's zijn:

- Voor het toprisico *'De aanwezige constructie blijkt tijdens de realisatie af te wijken van de beschikbare (areaal)informatie'* is de reservering naar beneden bijgesteld. Doordat enkele lopende issues meevallen, kan een deel van de reservering vrij vallen. Daarnaast is ten laste van dit risico een wijziging (opgetreden risico) vastgesteld, waardoor de reservering verder is gedaald.
- In de verslagperiode zijn voor meerdere risico's de gevolgen van het optreden afgehandeld. Daarnaast is de resterende verwachtingswaarde voor de risico's verlaagd door de voortgang van het programma. Dit heeft geleid tot daling van de volgende risicoreserveringen: *'Extra apparaatskosten bij realisator door optreden tijdrisico's'*, *'Discussies met en (aanvullende) eisen van beheerders voordat zij beheer & onderhoud op zich willen nemen'*, en *'Extreme weersomstandigheden hinderen de uitvoering buiten de schuld van ON om'*.
- De reservering voor het risico *'Reservering binnen onbenoemd onvoorzien is ontoereikend voor het als laatst te realiseren project (Ijsseldelta)'* is verhoogd om zekerheidshalve voldoende dekking te houden voor het laatste project in uitvoering.

-
- Voor het risico '*Nieuwe (onverwachte) restpunten ontstaan bij projecten die al zijn opgeleverd*' is in de verslagperiode een beperkte reservering opgenomen.

Grond

Het risicoprofiel van de grondrisico's is gedaald met € 8,8 miljoen ten opzichte van VGR30. Dit wordt als volgt verklaard:

- Voor het toprisico '*Afwijkende (her)bruikbaarheid grond (afwijking in grond: fysisch/chemisch, volume of bodemsamenstelling), wat op basis van vooronderzoek door realisator niet redelijkerwijs te verwachten was*' zijn in de verslagperiode een aantal wijzigingen vastgesteld. Dit heeft geleid tot een forse daling van de reservering.
- Wegens voortgang van het programma zijn enkele grondrisico's gesloten, die niet meer kunnen optreden en ten laste waarvan geen issues meer spelen. De bijbehorende reservering is vrijgevallen.
- Ten laste van de volgende risicoreserveringen zijn wijzigingen afgehandeld bij verschillende maatregelen, waarna de reservering kon dalen: '*Ondanks gedegen onderzoek wordt er toch gestuit op Niet-gesprongen explosieven*' en '*Het verleggen van Kabels & Leidingen wordt duurder dan geraamd, of aanvullende Kabels & Leidingen moeten worden verlegd*'.

Vastgoed

De daling van het vastgoedprofiel met € 0,6 miljoen wordt met name veroorzaakt doordat:

- Voor het risico '*Scopewijzigingen als gevolg van vastgoedovereenkomsten*' zijn in de verslagperiode meerdere wijzigingen afgehandeld. De resterende reservering is verhoogd om de nog lopende wijzigingen te kunnen dekken. Daarom is de daling kleiner dan het totaal aan vastgestelde wijzigingen.

Hydraulica

Het risicoprofiel onder het thema hydraulica is in de verslagperiode op 0 gezet, gezien de behaalde waterveiligheidsdoelstelling bij alle maatregelen.

5.2.2. Onbenoemde risico's

Het doel van de voorziening voor onbenoemde risico's is om ruimte te bieden aan onvoorziene tegenvallers welke ten laste komen van het programmabudget.

De onbenoemde risico's bedragen 5% van het nog te realiseren budget (zie tabel 6.1 voor budget en tabel 6.2 voor uitgaven) - dit komt in deze periode overeen met € 9,1 miljoen.

5.3. Toprisico's op programmaniveau

Met de verschuiving in focus van het programma (gericht op afronding in plaats van behalen doelstellingen), is een grondige risico-actualisatie uitgevoerd. Op basis hiervan is een top 3 aan tijdrisico's en een top 3 aan geldrisico's samengesteld, zie tabel 5.2 en 5.3. Per risico is de verwachtingswaarde (kans van optreden vermenigvuldigd met de ingeschatte consequenties naar tijd en geld) aangegeven en is aangegeven of deze verwachtingswaarde ten opzichte van de vorige VGR is gestegen of gedaald.

De gevolgen van financiële toprisico's worden binnen het PKB-budget gedekt, terwijl de tijdsgevolgen invloed kunnen hebben op de verwachte datum van afronding van het programma.

Risico's - peildatum 31 december 2017	Verwachtingswaarde (kans x gevolg)
1. PROCES Doorlooptijd van (privaatrechtelijke en publiekrechtelijke) procedures vertraagt afronding programma	5,0 maanden (gestegen)
2. PROCES Continuïteit van het eigen (programma) apparaat schiet tekort	4,5 maanden (gelijk)
3. PROCES De opheffing van de groot project status vertraagt	3,0 maanden (nieuw)

Tabel 5.2 Top 3 Programmarisico's Tijd - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

Toprisico 1 (Tijd): De doorlooptijd van (privaatrechtelijke en publiekrechtelijke) procedures vertraagt afronding programma

Bij een enkel project is al enige tijd discussie met de opdrachtnemer over de verantwoordelijkheidsverdeling van opgetreden risico's. Mogelijk dat de betreffende opdrachtnemer een arbitrage- of rechtszaak start. Ook loopt er bij een project nog een Raad van State procedure. Naarmate het einde van het programma nadert, wordt de kans van optreden dat deze lopende discussies de afronding in de weg zit, groter. Derhalve is dit risico gestegen ten opzichte van VGR 30.

Het programma is niet voornemens om omwille van tijdsdruk een niet-reële vergoeding te bieden in lopende discussies. Het programma onderzoekt de mogelijkheid om lopende procedures of discussies te beleggen binnen de staande RWS-organisatie.

Toprisico 2 (Tijd) Continuïteit van het eigen (programma) apparaat schiet tekort

Inherent aan de fase van het programma, is verloop van personeel risicovol ten aanzien van een gedegen en tijdige afronding. Wanneer het eigen apparaat niet voldoende continuïteit behoudt, kan de afronding van het programma belemmerd worden. Dit risico is qua omvang in tijd gelijk ten opzichte van VGR 30.

Toprisico 3 (Tijd): De opheffing van de groot project status vertraagt

Gelijktijdig met VGR 31, wordt de eindevaluatie van het programma aan uw Kamer aangeboden. Vervolgens is de behandelprocedure bepalend voor het moment van opheffing van de groot project status. Gegeven de beoogde afronding van het programma in 2018, kan de doorlooptijd van de beëindigingsprocedure vertragend werken.

Ten opzichte van VGR 30 zijn de volgende tijdrisico's vervallen uit de lijst met de top risico's:

Door niet tijdig afronden van inhoudelijke en administratieve restpunten vertraagt mijlpaal Oplevering en de mijlpaal Finale Kwijting.

Gezien de genomen mijlpalen in de verslagperiode is dit risico kleiner geworden. Bijna alle projecten hebben mijlpaal Oplevering behaald. Echter, het risico speelt nog steeds bij enkele projecten (zie ook paragraaf 4.2.4 voor schuivende mijlpalen Finale Kwijting).

Discussies met en (aanvullende) eisen van beheerders voordat zij beheer & onderhoud op zich willen nemen en discussies met beheerders tijdens het beheer & onderhoud.

Dit risico is verwaarloosbaar klein geworden door de voortgang van de projecten: zo goed als al het gerealiseerde is overgedragen aan de beheerders.

Risico's - peildatum 31 december 2017	Verwachtingswaarde (kans x gevolg)
1. PROCES Discussies met en claims van opdrachtnemer a.g.v. optreden tijdrisico's buiten hun verantwoordelijkheid (niet nakomen van verplichtingen als opdrachtgever)	€ 13,5 (gestegen)
2. PROCES De aanwezige constructie blijkt tijdens de realisatie af te wijken van de beschikbare (areaal)informatie. Dit kan leiden tot meerwerkdiscussies	€ 11,2 (gedaald)
3. GROND Afwijkende (her)bruikbaarheid grond (afwijking in grond fysisch/chemisch, volume of bodemsamenstelling), wat op basis van vooronderzoek door realisator niet redelijkerwijs te verwachten was	€ 3,1 (gedaald)

Tabel 5.3 Top 3 Programmarisico's Geld - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

Toprisico 1 (Geld): Discussies met en claims van opdrachtnemers als gevolg van optreden tijdrisico's buiten hun verantwoordelijkheid (niet nakomen van verplichtingen als opdrachtgever).

Discussies tussen opdrachtgever en opdrachtnemer over interpretatie van contractuele bepalingen, worden aangemerkt als oorzaak van vertraging en daardoor inefficiëntie in de werkzaamheden. Dit risico zal niet meer in nieuwe gevallen optreden. Er spelen echter nog enkele discussies, waar het programma zekerheidshalve een reservering voor aanhoudt.

Toprisico 2 (Geld): De aanwezige constructie blijkt tijdens de realisatie af te wijken van de beschikbare (areaal)informatie. Dit kan leiden tot meerwerkdiscussies.

Het is bij meerdere projecten voorgekomen dat de opdrachtnemer tijdens de realisatie stuitte op een andere situatie dan op basis van de areaalinformatie verwacht kon worden. Dit risico zal niet meer in nieuwe gevallen kunnen optreden. Wel heeft het programma een reservering voor nog lopende discussies. Een van de discussies is in de verslagperiode afgewikkeld, als gevolg waarvan de resterende risicoreservering is gedaald.

Toprisico 3 (Geld): Afwijkende (her)bruikbaarheid grond (afwijking in grond: fysisch/chemisch, volume of bodemsamenstelling), wat op basis van vooronderzoek door realisator niet redelijkerwijs te verwachten was.

Tijdens de uitvoering van de projecten bleek de bodemsamenstelling af te wijken van wat er op basis van onderzoeken verwacht mocht worden. Jaren was dit financieel een van de toprisico's van het programma. In de verslagperiode zijn veel contractuele wijzigingen op dit vlak afgehandeld waardoor de (resterende) risicoreservering is gedaald. Het zal niet meer op kunnen treden, echter er is nog een aantal wijzigingen administratief af te wikkelen.

Ten opzichte van de toprisico's uit VGR30 zijn geen van de geldrisico's vervallen uit de top 3.

5.4 Auditing en control

In de verslagperiode is een review uitgevoerd als onderdeel van de Plan-Do-Check-Act cyclus van het programma. Dit om de balans tussen snelle afwikkeling van projecten versus kostenbeheersing te borgen. Via gerichte controle-activiteiten wordt het proces rondom (financiële) wijzigingen tussen project en programma gemonitord. In dit verband is door Audit en Control de samenwerking met de

controllers van de realisatoren geïntensiveerd om daar waar nodig te kunnen faciliteren en maximaal te steunen op de aan te leveren informatie.

Vanuit Control is er aansluiting met de spelers in het primaire proces (realisatoren en programmabureau) zodat alle krachten worden ingezet om het programma af te ronden. De aandacht van Control gaat hierbij primair uit naar zaken als tijdige afwikkeling, claims, aangegane verplichtingen en rechtmatigheid van betalingen. Steeds is er afstemming met het risicomanagement zodat risicobeheersing bij de afronding van het programma centraal blijft staan.

In het kader van kennisuitwisseling op het gebied van kwaliteitsborging en control levert het programma actieve bijdragen en producten aan het Samenwerkingsverband Waterveiligheidsprogramma's In Control, programma ERTMS, het programma Tijdelijke tolheffing Blankenburgverbinding en ViA15 en de verkenningen rondom 'Kilometerheffing vracht'.

6 De financiën van het programma

6.1. Programmabudget en programmaraming

Het programmabudget is volgens de Project Ramingen Infrastructuur (PRI-) systematiek in de PKB bepaald op € 2,2 miljard (prijsspeil 2005) met een bandbreedte van 37%. In de praktijk neemt, naarmate de voortgang vordert, de scherpte van raming toe en doen zich budgettaire mee- en tegenvallers voor.

Ontwikkeling budget en raming (bedrag x € 1,0 mln.)							
Uitgaven	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Budget	2.219,0	2.232,4	2.245,3	2.273,4	2.330,0	2.342,0	2.180,8
Raming	2.219,0	2.276,3	2.319,4	2.290,9	2.394,0	2.327,0	2.170,9
Vrije Ruimte	0,0	-43,9	-74,1	-17,5	-64,0	15,0	9,9

Ontwikkeling budget en raming (bedrag x € 1,0 mln.)							
Uitgaven	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
						VGR 30	VGR 31
Budget	2.282,9	2.370,3	2.385,7	2.386,2	2.361,7	2.386,7	2.300,9
Raming	2.272,7	2.346,7	2.344,0	2.341,1	2.282,0	2.280,4	2.265,4
Vrije Ruimte	10,2	23,6	41,7	45,1	79,8	106,3	35,5

Tabel 6.1 Ontwikkelingen budget en raming - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

Het programmabudget voor Ruimte voor de Rivier bedraagt d.d. 31 december 2017 € 2.300,9 miljoen. Dit is een daling van € 85,8 miljoen ten opzichte van VGR30. De belangrijkste mutaties die hieraan ten grondslag liggen, zijn:

- Zoals al in de aanbestedingsbrief bij VGR29 aangekondigd, kende het programma een vrije ruimte die onttrokken kon worden aan het programmabudget. Dit is in de verslagperiode geëffectueerd en de bijbehorende middelen zijn toegevoegd aan de vrije investeringsruimte van het Deltafonds (- € 77,6 miljoen)
- Een deel van de werkzaamheden van Ruimte voor de Rivier IJsseldelta is in 2016 overgeheveld naar de scope van fase 2. In de verslagperiode zijn de bijbehorende middelen uit het Ruimte voor de Rivier-budget overgeboekt (- € 12 miljoen).
- IBOI 2016-2017 (€ 3,3 miljoen)
- Compensatie voor kosten door programma gemaakt als gevolg van beroep op de Inundatieovereenkomsten (€ 0,6 miljoen).

Bijlage 3b presenteert de opbouw van het budget.

De programmaraming (prijsspeil 2017) volgt op de bijgestelde ramingen per maatregel op grond van de genomen projectbeslissingen, de in de verslagperiode voorgelegde mijlpalen (voornamelijk afrekeningen bij afronding van de projecten), het saldo van aanbestedingsmee- en tegenvallers, opgetreden risico's op projectniveau en de actualisering van het programmabrede risicoprofiel. De dynamiek van deze elementen maakt de raming tot een momentopname.

De raming op 31 december 2017 sluit op € 2.265,4 miljoen. Hiervoor geldt een bandbreedte van 1,5% (was 3,7% in VGR30). Dit betekent dat de verwachte uitgaven uitkomen tussen de € 2,23 miljard en € 2,30 miljard.

De vrije ruimte tussen programmabudget en raming bedraagt eind 2017 € 35,5 miljoen.

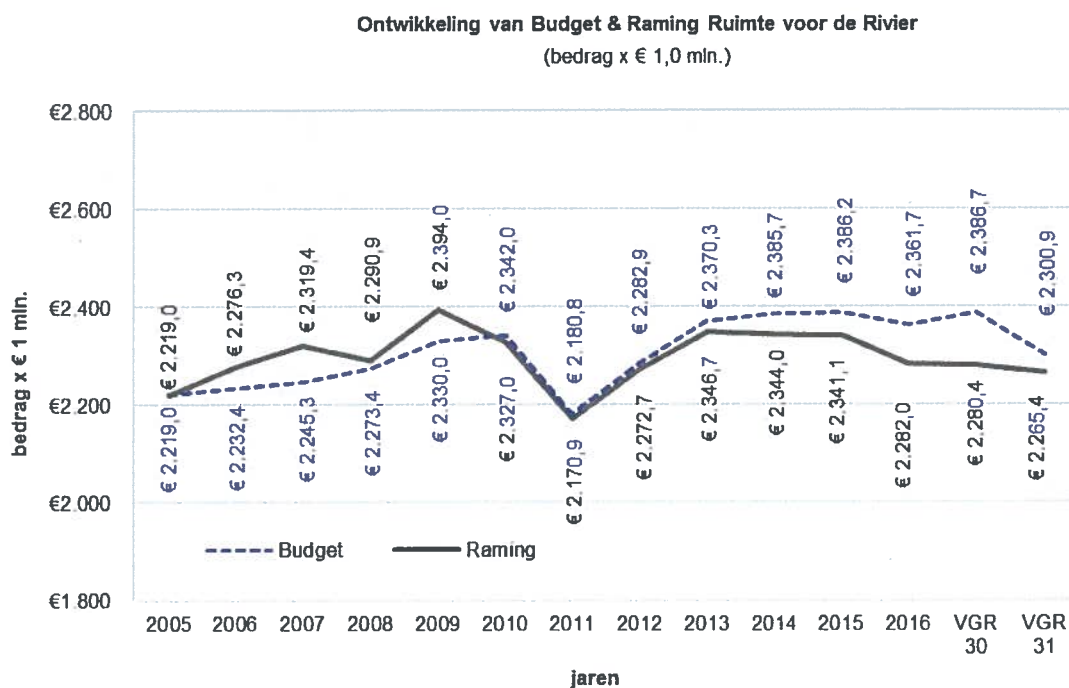
Vanaf 2013 laat de raming een dalende trend zien. In vergelijking met VGR30 (€ 2.280,4 miljoen) is de raming per saldo afgenomen met € 15,0 miljoen. Deze daling bestaat uit een samenstelling van posten:

Opbouw raming (bedrag x € 1,0 mln.)	
Beginsaldo VGR 31	2.280,4
<i>Mutaties</i>	
Maatregelramingen	0,6
Indexering ¹⁾	1,2
Reserveringen	-16,8
	-15,0
Endsaldo VGR 31	2.265,4

¹⁾ Indexering bestaat uit dotaties IBOI en onttrekkingen door Maatregelen in de verslagperiode

Tabel 6.1.1 Mutaties van de raming - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

Grafisch ziet de ontwikkeling van het budget en de raming er als volgt uit.

Het aanbestedingsresultaat is ongewijzigd ten opzichte van VGR30 en bedraagt tot en met de verslagperiode € 227,3 miljoen.

6.2. Uitgaven en verplichtingen

Van de totaal aangegane verplichtingen is op peildatum € 2.118,0 miljoen betaald (zie tabel 6.2). De uitgaven voor de uitvoering bedroegen in de verslagperiode € 44,9 miljoen.

Uitgaven (bedrag x € 1,0 mln.)				
Uitgaven	t/m VGR 29	VGR 30	VGR 31	t/m VGR 31
	t/m 31-12-2016	01-01-2017 t/m 30-06-2017	01-07-2017 t/m 31-12-2017	t/m 31-12-2017
PKB-fase	50,8	0,0	0,0	50,8
Planstudie	97,2	0,0	0,0	97,2
Uitvoering	1.867,0	47,2	44,9	1.959,1
Verplichtingen buiten scope	10,9	0,0	0,0	10,9
Totaal Ruimte voor de Rivier	2.025,8	47,2	44,9	2.118,0

Tabel 6.2 Uitgaven - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

Op 31 december 2017 is in totaal voor € 2.172,7 miljoen aan verplichtingen aangegaan (zie tabel 6.3). In de verslagperiode bedragen de aangegane verplichtingen 9,9 miljoen.

Verplichtingen (bedrag x € 1,0 mln.)				
Verplichtingen	t/m VGR 29	VGR 30	VGR 31	t/m VGR 31
	t/m 31-12-2016	01-01-2017 t/m 30-06-2017	01-07-2017 t/m 31-12-2017	t/m 31-12-2017
PKB-fase	50,8	0,0	0,0	50,8
Planstudie	97,1	0,0	0,0	97,1
Uitvoering	2.017,7	-13,7	9,9	2.013,8
Verplichtingen buiten scope	10,9	0,0	0,0	10,9
Totaal Ruimte voor de Rivier	2.176,5	-13,7	9,9	2.172,7

Tabel 6.3 Verplichtingen - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

6.3. Kasritme Ruimte voor de Rivier

In tabel 6.4 is het verwachte kasritme opgenomen. Deze reeks wordt regelmatig geactualiseerd op basis van de voortgang van het programma. De huidige reeks sluit aan bij de mutaties die zijn doorgevoerd in de Slotwet 2017.

Kasritme programmauitgaven (bedrag x € 1,0 mln.)								
Kasritme	t/m 2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Totaal
DF 6501U01030001/2 - VGR 30	1.844,7	182,0	133,9	77,8	101,6	46,8	0,0	2.386,8
Mutaties	0,0	0,0	-41,8	6,6	-67,2	-9,1	25,7	-85,8
DF 6501U01030001/2 - VGR 31	1.844,7	182,0	92,1	84,4	34,3	37,7	25,7	2.300,9

Tabel 6.4 Kasritme - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier (bron: SW 2017)

6.4. Ontvangsten

Het ontvangstenbudget is gestegen. De verwachting is dat er in totaal € 128,1 miljoen aan ontvangsten zullen binnenkomen (zie tabel 6.5).

Ontwikkeling budget en raming (bedrag x € 1,0 mln.)				
Ontvangstenbudget	t/m VGR 29	VGR 30	VGR 31	t/m VGR 31
	t/m 31-12-2016	01-01-2017 t/m 30-06-2017	01-07-2017 t/m 31-12-2017	t/m 31-12-2017
Vastgoed	52,6	2,5	0,0	55,1
EU-subsidies	6,5	0,0	0,0	6,5
Projectgebonden ontvangsten	34,1	22,4	1,2	57,7
Agentschapbijdrage 2007	8,8	0,0	0,0	8,8
Totaal Ruimte voor de Rivier	102,0	24,9	1,2	128,1

Tabel 6.5 Ontvangstenbudget - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

In de verslagperiode is er € 3,0 miljoen daadwerkelijk ontvangen. Tabel 6.6 laat de volledige stand van de tot nu toe gerealiseerde ontvangsten zien.

Ontvangsten (bedrag x € 1,0 mln.)				
Ontvangsten	t/m VGR 29	VGR 30	VGR 31	t/m VGR 31
	t/m 31-12-2016	01-01-2017 t/m 30-06-2017	01-07-2017 t/m 31-12-2017	t/m 31-12-2017
Vastgoed	52,5	0,6	2,7	55,8
EU-subsidies	6,1	0,0	0,0	6,1
Projectgebonden ontvangsten	8,0	1,6	0,3	9,9
Agentschapbijdrage 2007	8,8	0,0	0,0	8,8
Administratieve correctie	0,3	-0,3	0,0	0,0
Totaal Ruimte voor de Rivier	75,6	1,9	3,0	80,6

Tabel 6.6 Ontvangsten - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

6.5. Monitoring post onvoorzien

Initieel was € 384,2 miljoen gealloceerd voor onvoorzien, stand PKB deel 4. De onttrekking aan de post onvoorzien is in de rapportageperiode € 11,7 miljoen; tot en met de verslagperiode is € 319,5 miljoen onttrokken. Restant beschikbare ruimte voor onvoorzien is € 64,7 miljoen.

Onvoorzien (bedrag x € 1,0 mln.)	
Budget Onvoorzien	t/m VGR 31
	t/m 31-12-2017
Budget onvoorzien (stand PKB deel 4) (VGR 1)	384,2
Onttrekking tot verslagperiode (VGR 1 t/m VGR 30)	307,8
Onttrekking in de verslagperiode VGR 31	11,7
<i>subtotaal: Onttrekkingen :</i>	319,5
Totaal vrij beschikbare ruimte Onvoorzien - Ruimte voor de Rivier	64,7

Tabel 6.7 Benutting onvoorzien - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

Het totaal aan opgetreden programmarisico's tot en met de verslagperiode staat in bijlage 4.

6.6. Interne kosten

Om inzicht te geven in de integrale kosten wordt in deze paragraaf aangegeven hoeveel budget voor de interne kosten van Ruimte voor de Rivier in de begroting is opgenomen. Het budget van de interne kosten op peildatum 31 december 2017, in totaal € 145,7 miljoen, is verantwoord op DF 01.01.03 voor een bedrag van € 71,0 miljoen, op DF 05.01.02 voor een bedrag van € 74,7 miljoen. Het budget van interne kosten is aangepast in de rapportageperiode als gevolg van het langer in standhouden van de programmaorganisatie (zie tabel 6.8).

Apparaatsbudget (bedrag x € 1,0 mln.)				
Apparaatsbudget	t/m VGR 29	VGR 30	VGR 31	t/m VGR 31
	t/m 31-12-2016	01-01-2017 t/m 30-06-2017	01-07-2017 t/m 31-12-2017	t/m 31-12-2017
Apparaatkosten DF 01.01.03	71,0	0,0	0,0	71,0
Apparaatkosten DF 05.01.02	70,0	0,0	4,7	74,7
Totaal Ruimte voor de Rivier	141,0	0,0	4,7	145,7

Tabel 6.8 Apparaatsbudget - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

De apparaatsuitgaven bedragen in de verslagperiode € 3,4 miljoen en tot met de verslagperiode € 144,2 miljoen (zie tabel 6.9).

Apparaatsuitgaven (bedrag x € 1,0 mln.)				
Apparaatsuitgaven	t/m VGR 29	VGR 30	VGR 31	t/m VGR 31
	t/m 31-12-2016	01-01-2017 t/m 30-06-2017	01-07-2017 t/m 31-12-2017	t/m 31-12-2017
Apparaatkosten DF 01.01.03	71,0	0,0	0,0	71,0
Apparaatkosten DF 05.01.02	65,9	3,9	3,4	73,2
Totaal Ruimte voor de Rivier	136,9	3,9	3,4	144,2

Tabel 6.9 Apparaatsuitgaven Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

De aangegane verplichte apparaatskosten zijn in de verslagperiode € 0,1 miljoen en tot en met de verslagperiode € 144,2 miljoen (zie tabel 6.10).

Apparaatsverplichtingen (bedrag x € 1,0 mln.)				
Apparaatsverplichtingen	t/m VGR 29	VGR 30	VGR 31	t/m VGR 31
	t/m 31-12-2016	01-01-2017 t/m 30-06-2017	01-07-2017 t/m 31-12-2017	t/m 31-12-2017
Apparaatkosten DF 01.01.03	71,0	0,0	0,0	71,0
Apparaatkosten DF 05.01.02	65,9	7,2	0,1	73,2
Totaal Ruimte voor de Rivier	136,9	7,2	0,1	144,2

Tabel 6.10 Apparaatsverplichtingen - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

Bijlage 1: Voortgang NURG-maatregelen PKB-waterveiligheids-doelstelling

Voortgang NURG-maatregelen met een PKB-waterveiligheids-doelstelling

Project	Voortgang / Wanneer uitgevoerd	Bijdrage PKB-taakstelling
Uiterw aardvergraving Rijnw aardense uiterw aarden*	De herinrichting van de Rijnw aardense uiterw aarden bevat meerdere afzonderlijke inrichtingsprojecten van private en publieke partijen. De onderlinge samenhang tussen de projecten is groot. Daarom coördineert Staatsbosbeheer in opdracht van het ministerie van Economische Zaken de onderlinge afstemming voor natuur en waterveiligheid tussen de projecten. De maatregelen Groene Rivier Pannerden en Regelwerk Pannerden zijn uitgevoerd met een bijdrage van 4 centimeter. De initiatieven van de private partijen hebben vertraging opgelopen door stagnatie in de vergunningverlening, zoals in VGR27 genoemd. De actuele verwachting is dat de hoofdvergunningen onherroepelijk zijn per zomer van 2018. Gebaseerd op deze planning, zal in 2019 circa 1,3 centimeter waterstanddaling zijn gerealiseerd. Het overige deel van 1,7 centimeter is in de jaren daarna tot omstreeks 2027 (einde zandwinning) gepland.	7 cm
Uiterw aardvergraving Millingerw aard	De deeltaakstelling voor het veiligheidsniveau van 6 cm MHW verlaging is per juli 2017 gerealiseerd, hydraulische toetsing heeft de waterstanddaling bevestigd. In de planperiode 2018-2021 vinden aanvullende graafwerkzaamheden plaats zoals het realiseren van de stroombaangeul, zandwinning en nader afwerken van de zandwinplassen. De instandhouding van het verkregen waterveiligheidsniveau is daarbij geborgd.	6 cm (gereed)
Uiterw aardvergraving Renkumse Benedenw aard, Wageningen benedenw aard en veerstoep Lexkesveer	De maatregel is opgeleverd in november 2009 en heeft 11 centimeter waterstanddaling opgeleverd.	11 cm (gereed)
Uiterw aardvergraving Afferdensche- en Deestsche w aarden	De maatregel Afferdensche en Deestsche w aarden is in uitvoering. De zandwinning is volop bezig. De maatregel ligt op planning, waarbij het gestelde waterveiligheidsdoel in 2019 gerealiseerd zal zijn.	6 cm
Uiterw aardvergraving Bemmelse w aarden	De inrichtingswerkzaamheden zijn in de eerste helft van 2013 afgerond. Daarmee is de waterstanddaling van 5 cm voor deze maatregel gerealiseerd.	5 cm (gereed)
Natuurontwikkelingsproject Noordw aard	De maatregel is opgeleverd in mei 2008 en heeft 17 cm waterstanddaling gehaald.	17 cm (gereed)
Uiterw aardvergraving Weisumerw aarden en Fortmonder w aarden	De maatregel is opgeleverd in 2016 en daarmee is 6-8cm waterstandverlaging gerealiseerd.	6-8 cm (gereed)

* Zoals in VGR25 benoemd zal het project Oevergeul Bovenrijn als onderdeel van Uiterw aardvergraving Rijnw aardense uiterw aarden niet worden uitgevoerd. De bijdrage aan de PKB (4 cm) wordt in plaats daarvan gehaald middels krib- en oeververlaging op het Pannerdensch Kanaal. Het project heeft een voorkeursalternatief voorbereid, welke begin 2018 ter besluitvorming aan de Minister wordt voorgelegd (SNIP 2a-beslissing). Het voorkeursalternatief behelst het traject van te verlagen kribben en oevers en de mate van verlaging, welke nodig is om de gewenste waterstanddaling op de Bovenrijn te behalen.

Bijlage 1 NURG-maatregelen - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

Bijlage 2: Communicatie met het parlement

Communicatie met het parlement	
Nr	Onderwerp / omschrijving
	1 juli 2017 - 31 december 2017
	Een overzicht van de stukken die de minister van Infrastructuur en Waterstaat en de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in de verslagperiode over het programma aan de Eerste en Tweede Kamer hebben gezonden.
	- Op 2 oktober 2017 zond de minister van IenM, mede namens de staatssecretaris van EZ, de 30e voortgangsrapportage Ruimte voor de Rivier over de periode 1 januari 2017 tot 30 juni 2017 en een aanbestedingsbrief naar de Tweede Kamer (Tweede Kamerstuk 30 080, nr. 87).
	- Op 16 november 2017 zond de minister van IenW een brief aan de Tweede Kamer met daarin de beantwoording van de feitelijke vragen m.b.t. het Deltaprogramma 2018 en het Deltafonds 2018 (Tweede Kamerstuk 34 775-J, nr. 6). Hierin werden ook drie vragen over het programma Ruimte voor de Rivier beantwoord.

Bijlage 2 Communicatie met het parlement - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

Bijlage 3a: Budgethistorie PKB-fase (2002–2006)

Opbouw PKB en Technisch Budget (bedrag x € 1,0 mln.)		
Budget PKB en TB periode 2002 - 2006	Budget	VGR
PKB/TB (p.p. 2002)	1.987,0	
Overheveling budget naar Projecten in uitvoering	-117,0	01
PKB Budget - Hondbroeksche Pleij & Zuiderklip	-49,5	04
Toevoeging budget - Hondbroeksche Pleij	44,7	04
Toevoeging budget Zuiderklip	4,8	04
Correctie prijsdruk door ontwikkellrigen bouw en aanbesteden	-12,6	04
Toevoeging vanuit Noodoverloop	191,5	06
EU en projectgebonden ontvangsten	95,8	06
Correctie aanbestedingsmeevallers	-18,2	06
Corectie op afrondingsverschillen	0,4	09
<i>Saldo technische mutaties</i>	139,9	
Totaal PKB / lopende projecten	2.126,9	
IOI 2002 - 2006	105,6	
Totaal PKB Budget (p.p. 2006)	2.232,4	

Prijsindex	Percentage
Jaar 2002 - 2003	2,75%
Jaar 2003 - 2004	1,23%
Jaar 2004 - 2005	0,39%
Jaar 2005 - 2006	0,66%

Bijlage 3a Opbouw PKB Budget - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

**Bijlage 3b: Budgethistorie planstudie- en uitvoeringsfase (vanaf 2007),
peildatum 31 december 2017**

Opbouw PKB Budget (bedrag x € 1,0 mln.)		
Budget PKB periode 2007 en later	Budget	VGR
PKB budget (p.p. 2006)	2.232,4	
Technische mutaties 2007	0,4	10
<i>Saldo technische mutaties</i>	0,4	
Hanzelijn	-10,0	12
Administratieve aanvulling	8,7	13
Overheveling HWBP	-4,0	14
Toeëgging financiering Noordwaard (EHS, KRW)	8,9	15
Terugboeking overheveling HWBP	4,0	16
Toeëgging financiering KRW Lent	5,0	16
Toeëgging financiering KRW Neder-Rijn	2,5	17
Administratieve mutatie	0,6	17
Overheveling synergiebudget PDR-KRW	0,5	18
Budgetkorting n.a.v. regeerakkoord	-10,7	18
Ontvangstentaakstelling	-63,5	18
PDR -organisatie en AGB	-109,9	18
Planstudie	-21,6	18
Uiterw aardvergraving Vianen	4,0	19
Nederrijn EHS	0,5	19
KRW gelden kribverlaging Waal	8,3	19
DLGM gelden kribverlaging Waal	14,2	19
Administratieve mutatie	-0,7	21
Rijk begrotingsartikel 11 Bypass Kampen	51,7	21
Budget Nota Ruimte provincie Overijssel	22,4	21
Extra ontvangsten Vastgoed (Q1 2013)	21,6	nvt
Extra ontvangsten Vastgoed - correctie (Q2 2013)	-21,6	nvt
Rijk begrotingsartikel 11 Bypass Kampen - correctie	3,3	22
Bijdrage Provincie Overijssel - IJsseldelta	95,6	22
Bijdrage Provincie Overijssel - IJsseldelta - correctie	-35,0	23
Rijk begrotingsartikel 11 Bypass - dekking uit vrije ruimte	-3,3	26
Bijdrage Provincie Overijssel - IJsseldelta - gerealiseerd deel	0,0	27
Inundatieschades	0,3	27
Bijdrage Provincie Overijssel - IJsseldelta - gerealiseerd deel (retour)	-25,4	29
Extra ontvangsten IJsseldelta	22,4	30
Extra ontvangsten Vastgoed (Q2-2017)	2,5	30
Teruggave overschot PKB Budget naar Deltafonds	-77,6	31
Inundatieschades - Afwikkeling Inundatie OVK's	0,6	31
Overheveling budget IJsseldelta fase 2 uit het Deltafonds	-12,0	31
<i>Saldo Wijzigingen</i>	-117,8	
BOI 2006-2007 (0,440%)	12,4	10
BOI 2007-2008 (1,480%)	38,1	12
BOI 2008-2009 (2,140%)	42,7	14
BOI 2009-2010 (0,000%)	4,2	16
BOI 2009-2010 (0,000%) correctie	-4,0	17
BOI 2010-2011 (1,410%)	17,0	19
BOI 2011-2012 (1,890%)	28,7	21
BOI 2012-2013 (1,660%)	23,5	22
BOI 2013-2014 (1,210%)	15,4	25
BOI 2014-2015 (0,384%)	3,5	27
BOI 2015-2016 (0,191%)	1,0	29
BOI 2016-2017 (1,150%)	3,3	31
<i>Saldo prijsindexeringen</i>	185,8	
Totaal Budget PKB	2.300,9	

Bijlage 4: Opgetreden programmarisico's Ruimte voor de Rivier, peildatum 31 december 2017

Opgetreden Risico's (bedrag x € 1,0 mln.)		
Opgetreden programmarisico's	Bedrag	VGR
Schadeclaim gemeente Nijmegen	48,5	16
Tweede stadsbrugpijler Nijmegen	10,8	13
Correctie PKB-fase	2,0	14
Aankoop steenfabriek Elst	5,0	14
Afkoop B&O kosten gemeenten en waterschappen	20,0	16
Uitvoering overlaat Pannerden	3,0	17
Meerkosten bij SNIP 3 - Langsdammen	26,1	19
Meerkosten bij SNIP 3 - Kribben	2,9	19
Afkoop B&O kosten natuurbeheerorganisaties	10,0	20, 25
Opgetreden exogene maatregelen (diverse)	25,0	20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31
Aanvullende maatregelen Zomerbedverlaging	50,0	21
Meerkosten bij SNIP 3 - Dijken	10,5	21
Dekking realisatiekosten Veessen en Cortenoever en Voorsterkdei, nog ontbrekend in projectramingen	29,7	22
Versterking brugpijlers door ProRail bij Lent	7,7	22
Meerkosten bij SNIP 5 - Dijkverbetering Oude Maas / Hoeksche Waard en Voorne Putten	1,8	23
Opgetreden exogene grondrisico's bij maatregelen	47,5	24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31
Afwijking areaalgegevens Kribben fase 3	15,0	24
Privaatplan Huissensche Waarden wordt niet uitgevoerd	2,5	25, 27
Stijging vastgoedraming	1,5	25
Totaal opgetreden programmarisico's	319,5	

Bijlage 4 Opgetreden Risico's - Rijkswaterstaat Ruimte voor de Rivier

Auditdienst Rijk
Postbus 20201
2500 EE Den Haag
(070) 342 77 00